

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Agnė Valašimaitė

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir
asmenybės funkcionavimo sąsajos**

Darbo vadovė: doc. dr. Asta Adler

Vilnius
2024

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Asmenybės funkcionavimo lygis.....	8
1.1.1. Asmenybės funkcionavimo lygio teorinis pagrindimas	8
1.1.2. Asmenybės funkcionavimo lygio samprata.....	9
1.2. Nepalankios vaikystės patirtys	11
1.2.1. Nepalankių vaikystės patirčių samprata	11
1.2.2. Nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos	12
1.3. Mentalizacija	14
1.3.1. Mentalizacijos samprata	14
1.3.2. Mentalizacijos dimensijos	15
1.3.3. Mentalizacijos tyrimai ir sąsajos su asmenybės funkcionavimu	18
1.3.4. Mentalizacijos ir nepalankių vaikystės patirčių sąsajos	19
1.4. Nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio sąsajos.....	21
1.5. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai ir hipotezės.....	22
2. METODIKA	24
2.1. Tyrimo dalyviai.....	24
2.2. Tyrimo instrumentai.....	25
2.3. Tyrimo eiga.....	27
2.4. Duomenų analizė	27
3. TYRIMO REZULTATAI.....	30

3.1.	Nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo aprašomosios charakteristikos	30
3.2.	Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos	32
3.3.	Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos.....	32
3.4.	Jaunų suaugusiųjų mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajos	33
3.5.	Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostinių veiksnių analizė	34
3.6.	Mentalizacijos kaip medijuojančio veiksnio tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo analizė	36
4.	REZULTATŲ APTARIMAS	39
4.1.	Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos	39
4.2.	Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos.....	41
4.3.	Jaunų suaugusiųjų mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajos	42
4.4.	Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai	43
4.5.	Mentalizacija kaip medijuojantis veiksnys tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo.....	46
4.6.	Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų kryptys.....	47
4.7.	Praktinės rekomendacijos	48
	IŠVADOS	49
	LITERATŪRA	50
	PRIEDAI	61
	1 PRIEDAS	61
	2 PRIEDAS	62

SANTRAUKA

Valašimaitė, A. (2024). *Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 62 psl.

Asmenybės funkcionavimo, apimančio tiek savasties, tiek tarpasmeninę sritis, sutrikdymai gali pasireikšti įvairaus laipsnio asmenybės patologija, o jauno suaugusiojo amžius – itin jautrus laikotarpis psichikos sutrikimų pasireiškimui. Tiek moksliniai tyrimai, tiek teoriniai aspektai atskleidžia nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių ir mentalizacijos svarbą asmenybės funkcionavimo kontekste, tad išryškėja poreikis analizuoti galimus ryšius tarp šių konstrukto neklinikinėje jaunų suaugusiųjų imtyje, siekiant geriau suprasti su asmenybės sutrikdymais susijusius mechanizmus. Šio darbo tikslas – įvertinti jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas. Tyrime dalyvavo 288 18-30 metų jaunų suaugusiųjų (241 moterų, 45 vyrai, 2 nurodė „kita“). Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygiui įvertinti taikyta asmenybės funkcionavimo lygio skalė – trumpoji versija (LPFS-BF 2.0), nepalankioms vaikystės patirtims įvertinti taikytas vaikystės patirčių klausimynas – suaugusiųjų versija (VPK-S), mentalizacijos gebėjimams įvertinti taikyti du klausimynai: mentalizacijos klausimynas (MentS) ir emocinės mentalizacijos klausimynas (B-MAS). Rezultatai atskleidė, kad nepalankios vaikystės patirtys dalinai siejasi su mentalizacijos gebėjimais (didesnis fizinio apleistumo patyrimas siejasi su silpnesniais bendros mentalizacijos ir į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje, didesnis emocinio apleistumo patyrimas siejasi su silpnesniais į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais ir prastesniu emocijų išreiškimu jauno suaugusiojo amžiuje, didesnis emocinio smurto patyrimas siejasi kaip tik su geresniais į kitus nukreiptais mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje). Didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas (išskyrus fizinį ir seksualinį smurtą) bei silpnesni mentalizacijos gebėjimai (labiausiai į save nukreipta mentalizacija) siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę sritis. Atlikta regresinė analizė atskleidė, kad jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių patyrimas ir mentalizacijos gebėjimai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį: didesnis emocinio apleistumo patyrimas bei prastesni į save nukreiptos mentalizacijos ir emocijų apdorojimo gebėjimai geriausiai prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus. Mediacinė analizė parodė, kad į save nukreipta mentalizacija ir emocijų išreiškimas veikia kaip daliniai mediatoriai tarp emocinio apleistumo patyrimo vaikystėje ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

Raktiniai žodžiai: nepalankios vaikystės patirtys, mentalizacija, asmenybės funkcionavimo lygis, jauni suaugusieji.

SUMMARY

Valašimaitė, A. (2024). *The relationship between adverse childhood experiences, mentalization and personality functioning in young adults*. Vilnius: Vilnius University, p. 62.

Disruptions in personality functioning, encompassing both self and interpersonal domains, can result as varying degrees of personality pathology, with young adulthood being a particularly sensitive period for the onset of mental disorders. Both empirical research and theoretical perspectives reveal the significance of adverse (traumatic) childhood experiences and mentalization in the context of personality functioning. Therefore, it is essential to analyze the potential relationships between these constructs in a non-clinical sample of young adults to better understand the mechanisms associated with personality disturbances. The aim of this study is to evaluate the relationships between adverse childhood experiences, mentalization, and personality functioning in young adults. 288 young adults aged 18-30 years (241 females, 45 males, 2 indicated „other“) participated in the study. *The Level of Personality Functioning Scale Brief Form 2.0* was used to assess young adults' level of personality functioning. *Adverse Childhood Experiences (ACEs) Questionnaire* was used to assess adverse childhood experiences. *The Mentalization Scale (MentS)* and *the Brief-Mentalized Affectivity scale (B-MAS)* were used to assess mentalizing abilities. The results showed that adverse childhood experiences are partly related to mentalising abilities (greater experience of physical neglect is associated with weaker total mentalising and self-related mentalising abilities in young adulthood, higher experience of emotional neglect is associated with weaker self-related mentalising abilities and poorer emotional expression in young adulthood, higher experience of emotional violence is associated with better other-related mentalizing in young adulthood). Higher experience of adverse childhood experiences (except physical and sexual abuse) and weaker mentalising abilities (most notably self-related mentalising) are associated with poorer personality functioning in young adulthood, both in the self and in the interpersonal domain. Regression analyses revealed that young adults' experience of adverse childhood experiences and mentalisation predict the level of personality functioning: higher experience of emotional neglect, lower self-related mentalisation and emotion processing are the best predictors of higher personality impairment. Mediation analyses have shown that self-related mentalizing and emotion expressing are partial mediators between the experience of emotional neglect in childhood and level of personality functioning in young adulthood.

Keywords: adverse childhood experiences, mentalisation, level of personality functioning, young adults.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Asmenybės funkcionavimo lygis – asmenybės funkcionavimą apibūdinantis kontinuumas nuo normos iki sutrikimo, kuris apima savasties ir tarpasmeninio funkcionavimo sritis (Weekers et al., 2018).

Nepalankios vaikystės patirtys (angl. *traumatic / adverse childhood experiences*) – platų spektrą apimančios skausmingos patirtys vaikystėje, kurios apima fizinį, emocinį, seksualinį smurtą, fizinį, emocinį leistumą, dėl ko pažeidžiama fizinė, psichinė, seksualinė, emocinė asmens savastis (Palmisano et al., 2016; Pop et al., 2020).

Mentalizacija – gebėjimai įžvelgti, suvokti ir interpretuoti tiek savo, tiek kitų asmenų psichines būsenas (jausmus, įsitikinimus, mintis, ketinimus, norus) (Fonagy et al., 1998; Luyten & Fonagy, 2015).

Emocinė mentalizacija – mentalizacijos gebėjimai, apimantys emocijų identifikavimo, apdorojimo ir išreiškimo procesus (Greenberg et al., 2021).

PRATARMĖ

Daugelis tyrimų rodo, kad asmenybės problemos veikia įvairias gyvenimo sritis: socialinę, profesinę, laisvalaikio, kasdienes veiklas (Skodol, 2018). Asmenybės sutrikimai yra susiję su esminėmis savasties ir tarpasmeninių santykių problemomis (Bender et al., 2011). Tyrimų lauke galima matyti, kad specialistai taiko įvairias priemones siekiant įvertinti asmenybės psichopatologiją, visgi TLK-11 pateikia instrumentą – asmenybės funkcionavimo lygio skalę (LPFS-BF 2.0, Weekers et al., 2018), leidžiančią įvertinti asmenybės funkcionavimo kontinuumą, kuris susideda iš tokių elementų, kaip tapatumas, apsisprendimas, empatija ir artimumas. Sveikas asmenybės funkcionavimas apima tiek savasties, tiek tarpasmeninio funkcionavimo dimensijas, o nukrypimai gali pasireikšti įvairaus laipsnio asmenybės patologija (Bach & Hutsebaut, 2018). Šalia to, moksliniame lauke galima pastebėti, kad analizuojant asmenybės funkcionavimą ir su juo susijusius aspektus išryškėja vienas iš psichologinių konstrukto – mentalizacija, kuri apibrėžiama kaip gebėjimas suvokti ir suprasti save ir kitus pagal psichikos būsenas, pavyzdžiui, jausmus, įsitikinimus, ketinimus ir norus (Fonagy et al., 1998). Daugelis tyrimų rodo, kad mentalizacija yra susijusi su pagrindiniais asmenybės funkcionavimo aspektais, o tai skatina įtraukti mentalizaciją kaip galimą konstrukto, turintį reikšmingų sąsajų su jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimu (Antonsen et al., 2016; Nazzaro et al., 2017). Kartu, mentalizacijos teorijoje minima traumuojančios (arba nepalankios) vaikystės patirtys, o tyrimų lauke išryškėja kaip vaikystėje patirta prievarta ar nepriežiūra, artimi santykiai, kurie kelia grėsmę, yra gąsdinantys ar nejautrūs (Berthelot et al., 2022) dažnai siejasi su asmenybės funkcionavimo sutrikdymais (Afifi et al., 2011; MacIntosh et al., 2015).

Visgi lieka neaišku, kaip šios sąsajos atsiskleidžia jaunų suaugusiųjų neklinikinėje imtyje ir kokie konkretūs mechanizmai gali paaiškinti tiek teoriniame lauke, tiek moksliniuose tyrimuose stebimas šių reiškinių sąveikas. Pritaikant naują TLK-11 asmenybės funkcionavimo sampratą tyrimo rezultatai gali geriau padėti identifikuoti reikšmingus ryšius tarp nagrinėjamų konstrukto, tokiu būdu siekiant geresnio supratimo apie reikalingų intervencinių žingsnių psichopatologijos vystymosi rizikos mažinimui ir adaptyvaus funkcionavimo palaikymui.

1. ĮVADAS

1.1. Asmenybės funkcionavimo lygis

Žvelgiant į mokslinės literatūros ir atliktų tyrimų gausą galima matyti, kad asmenybės funkcionavimo lygis apima įvairias sąvokas ir dimensijas. Asmenybės funkcionavimo lygio konstruktas iškyla Psichikos sutrikimų diagnostinio ir statistinio vadovo (DSM-5) bei Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos (TLK-11) dimensiniu požiūriu grindžiamame asmenybės sutrikimo modelio kontekste (Barkauskienė ir kt., 2021). Nors tiek DSM-5, tiek TLK-11 klasifikacijos skiriasi, visgi asmenybės funkcionavimo lygio aspektas, padedantis konceptualizuoti asmenybės sutrikimą, juos sieja. Kai DSM-5 alternatyvusis asmenybės sutrikimų modelis pateikia teorinę sistemą, skirtą asmenybės funkcionavimui, susijusiam su kategoriniais asmenybės sutrikimais, vertinti (Stone & Segal, 2021), TLK-11 pateikia naują žvilgsnį į asmenybės sutrikimų sampratą pereinant nuo kategorinio prie dimensinio požiūrio į asmenybės patologiją (Blüml & Doering, 2021). Nors abiejuose požiūriuose skiriamas dėmesys vidiniams asmenybės procesams, susijusiems su tapatybe, savireguliacija, empatija ir artimumu, būtent TLK-11 atveju pagrindinis kriterijus dėmesio centre yra asmenybės sutrikimo sunkumo vertinimas remiantis kontinuumu – nuo sunkumų, susijusių su asmenybe, nebuvimo iki asmenybės sutrikimo, pasireiškiančio aukštu lygmeniu (Bach & Hutsebaut, 2018; Barkauskienė ir kt., 2021). Toks požiūris į asmenybės funkcionavimą atsitraukia nuo kategorinės perspektyvos ir pasitelkiant asmenybės funkcionavimo lygio koncepciją leidžia nuodugniau suprasti tiek individualių bruožų, tiek elgesio kintamumą ir sudėtingumą, kartu tai praplečia ir pritaikomumo galimybes.

1.1.1. Asmenybės funkcionavimo lygio teorinis pagrindimas

Bandant apibrėžti asmenybės funkcionavimo lygio sampratą, svarbu atsigręžti ir į šio konstrukto teorinius pamatus, kurie remiasi konkrečiais teoriniais modeliais. Moksliniame lauke atkreipiamas dėmesys į tai, kad asmenybės funkcionavimo lygio sąvoka yra tiesiogiai susijusi su psichodinaminiais asmenybės raidos modeliais (Barkauskienė ir kt., 2021), o Nazari su kolegomis (2021) pastebi, kad į TLK-11 klasifikaciją įtrauktas asmenybės funkcionavimo aprašymas ypač paremtas psichodinaminio požiūriu. Tai atliepia ir Trimboli su kolegomis (2013) pastebėjimą, kad psichodinaminiai konstruktai, tokie kaip ego funkcionavimas, gynybos mechanizmai, objektiniai santykiai ir superego funkcionavimas, yra pagrindiniai asmenybės funkcionavimo vertinimo elementai. Taip pat ir Bender su kolegomis (2011) apibūdindami asmenybės funkcionavimo lygį remiasi psichodinamiškai pagrįsta literatūra, pavyzdžiui, mentalizacijos teorija (Bateman & Fonagy, 2019), kuri aktuali ir šio darbo rėmuose. Šalia psichodinaminio požiūrio, dar viena svarbi teorinė kryptis apibrėžiant asmenybės funkcionavimo lygį,

yra personologinė, kurios pagrindinė teorija įvardinama McAdams ir Pals (2006) naratyvinio tapatumo teorija (Barkauskienė ir kt., 2021). Ši teorija teigia, kad asmenys kuria savo tapatybę per pasakojimus apie savo gyvenimą, apimančius asmeninę patirtį, vertybes ir įsitikinimus (Lilley et al., 2021). Nagrinėdami asmenų pasakojimus ir gyvenimo istorijas, tyrėjai gali sužinoti, kokie veiksniai formuoja asmenybę ir kaip asmenys įprasmina savo patirtį (Goldman et al., 2003). Kaip teigia patys teorijos autoriai McAdams ir Pals (2006) siekiant tapatumo supratimo reikalingas internalizuoto ir besiplečiančio gyvenimo naratyvo buvimas, kuris padeda rekonstruoti praeitį ir leidžia įsivaizduoti ateities perspektyvas. Taigi, galima matyti, kad toks teorinis požiūris, kuriuo grindžiama ir pati asmenybės funkcionavimo lygio samprata, padeda geriau suprasti asmenybės sudėtingumą ir dinamišką tapatybės formavimosi pobūdį. Šalia jau paminėtų teorinių požiūrių, Barkauskienė su kolegėmis (2021) atkreipia dėmesį ir į Pincus su kolegėmis (2020) literatūroje pateikiamą šiuolaikinę integratyviąją tarpasmeninę teoriją (angl. *Contemporary Integrative Interpersonal Theory*). Ši teorija integruoja įvairius asmenybės, psichopatologijos ir tarpasmeninio funkcionavimo aspektus (Wright et al., 2020). Asmenybės funkcionavimo lygio kontekste ši teorija yra svarbi tuo, kad ji į asmenybę žvelgia kaip į nuoseklius tarpasmeninio veikimo modelius ir pabrėžia tarpasmeninės sąveikos ir bendrystės svarbą (Diehl et al., 2023). Atkreipiant dėmesį į šios teorijos pateikiamus aspektus, asmenybės funkcionavimo kontekste išryškėja tarpasmeninių sąveikų ir jų procesų svarba asmens formavimuisi. Taigi, galima matyti, kad įvairiapusiškas teorinis pagrindimas sukuria tvirtą pagrindą asmenybės funkcionavimo lygio sampratos apibrėžimui.

1.1.2. Asmenybės funkcionavimo lygio samprata

Atsižvelgiant į asmenybės funkcionavimo teorinį pagrindą, asmenybės funkcionavimo lygio samprata apima dvi sritis: savasties funkcionavimą ir tarpasmeninį funkcionavimą (Zetl et al. 2020). Pagal šią sampratą TLK-11 pateikia ir instrumentą (angl. *The Level of Personality Functioning Scale – Brief Form 2.0*, Weekers et al., 2018), leidžiantį įvertinti asmenybės funkcionavimo lygio kontinuumą, į kurį patenka būtent savasties ir tarpasmeninio funkcionavimo elementai, apimantys tapatumo, apsisprendimo, empatijos ir artimumo aspektus. Savasties poliaus elementas – **tapatumas** – apima savęs kaip unikalaus patyrimą, savigarbos stabilumą bei gebėjimą reguliuoti savo emocijas, o antrasis elementas – **apsisprendimas** – apibūdinamas kaip prasmingų tikslų siekimas, prosocialaus elgesio standartų laikymasis ir gebėjimas produktyviai reflektuoti apie save (Zetl et al., 2020). Būtent TLK-11 požiūrio rėmuose savasties funkcionavimą atspindi tapatumo jausmo nuoseklumo, lankstumo aspektai, taip pat savivertės jausmo stabilumas bei tinkamų tikslų planavimo, pasirinkimo ir įgyvendinimo aspektai (Barkauskienė ir kt., 2021). Tuo tarpu tarpasmeninio funkcionavimo polyje vienas iš elementų – **empatiija**

– apima kitų žmonių patirties bei motyvų supratimą, vertinimą, skirtingų požiūrių toleranciją bei savo elgesio poveikio kitiems supratimą, o antrasis elementas – *artimumas* – atspindi ryšio su kitais gylį ir prasnę, norą bei gebėjimą patirti artimumą su kitu, abipusę pagarbą, kuri pasireiškia tarpasmeniniuose santykiuose (Zetl et al., 2020). TLK-11 požiūrio rėmuose tarpasmeninį funkcionavimą apibūdina tarpasmeninių disfunkcijų laipsnis bei jų paplitimas įvairiuose kontekstuose, susidomėjimas santykiais, gebėjimas suprasti ir įvertinti kitų perspektyvas, artimų santykių užmezgimas ir palaikymas, konfliktų valdymas (Barkauskienė ir kt., 2021). Taigi galima matyti, jog asmenybės funkcionavimo lygis yra kompleksiškas ir susidedantis iš dviejų esminių polių: vienas labiau orientuotas į save, o kitas į santykius bei sąveiką su kitais žmonėmis. Tokia visapusiškai teoriškai pagrįsta asmenybės funkcionavimo lygio samprata leidžia apibrėžti asmenybės funkcionavimą pasitelkiant abi reikšmingas sritis ir apibūdinant tiek vidinius, labiau su asmens savastimi susijusius, tiek tarpasmeninius aspektus.

Lankstumo ir pritaikomumo savybių tokiai pateikiamai sampratai apie asmenybės funkcionavimo lygį, apimančią tiek savasties, tiek tarpasmeninį funkcionavimą, suteikia vienas iš mokslinėje literatūroje minimų aspektų. Sharp ir Wall (2020) pastebi, kad apibrėžiant asmenybės funkcionavimo lygio sampratą atsižvelgiama ir į adaptyvius, ir į neadaptyvius asmenybės aspektus, kad būtų galima išsamiau suprasti asmens funkcionavimą. Anot autorių, tai leidžia šiam konstruktui atspindėti bendrą individo asmenybės funkcionavimą įvairiose srityse, įskaitant savasties funkcionavimą (tapatybę ir apsisprendimą) bei tarpasmeninį funkcionavimą (Sharp & Wall, 2020). Akcentuojama tiek adaptyvių, tiek neadaptyvių modelių integracija į asmenybės funkcionavimo lygio svarbą, kadangi tokiu būdu yra pripažįstama, kad net ir sutrikimų turintis asmenys gali turėti adaptyvių savybių (Sharp & Wall, 2020). Tai reiškia, kad prasiplečia asmenybės funkcionavimo lygio kriterijaus pritaikomumas, kadangi gali būti vertinamos tiek adaptyvios, tiek neadaptyvios funkcijos ne tik asmenybės sutrikimų atveju, bet ir tuo atveju, kai asmenybės sutrikimai nėra stebimi. Tokios tendencijos atveria galimybes atlikti asmenybės funkcionavimo lygio vertinimus ir neklinikinėse imtyse, o kartu atsiranda proga tyrinėti galimas reikšmingas sąsajas su kitais reikšmingais veiksniais.

Apibendrinant asmenybės funkcionavimo lygio sampratą ir visapusišką teorinį pagrindimą galima matyti, kad naujas dimensinis požiūris įneša lankstumo, nes atsisako konkrečių kategorijų siekiant įvardinti asmenybės sutrikimo buvimą, o savo kompleksišku ir pritaikomumu suteikia naujų galimybių nagrinėti jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygį, apimančią tiek savasties, tiek tarpasmeninius aspektus. Būtent šiame darbe ir siekiama tyrinėti asmenybės funkcionavimo lygį jaunų suaugusiųjų neklinikinėje imtyje kartu su kitais reikšmingais psichologiniais reiškiniais, tokiais kaip nepalanki vaikystės patirtis ir mentalizacijos gebėjimai, kurie, kaip atskleidžia teorija ir moksliniai tyrimai, užima reikšmingą vaidmenį asmenybės funkcionavimo lygio kontekste.

1.2. Nepalankios vaikystės patirtys

Nors literatūroje galima rasti įvairių terminų – tiek trauminė, tiek nepalanki vaikystės patirtis – visgi šiame darbe pasirenkama naudoti būtent nepalankių vaikystės patirčių sąvoka, kuri irgi gali reikšti potencialiai stresą keliančią patirtį arba potencialiai traumuojančią patirtį (Portwood et al., 2021). Tyrimų duomenys rodo, kad prievartos, nepriežiūros, nepalankių artimų santykių, kurie kelia grėsmę, nepagarbą, gąsdina ar yra nejautrūs, patyrimas sutrikdo asmens vystymąsi ir kenkia bendrai psichologinei gerovei (Berthelot et al., 2022). Svarbu tai, kad nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su neigiamomis pasekmėmis apimant įvairius amžiaus tarpsnius: ne tik vaikystę, paauglystę, bet ir suaugusiojo amžių (Portwood et al., 2021). Tokios tendencijos skatina įtraukti nepalankias vaikystės patirtis kaip reikšmingą aspektą asmenybės funkcionavimo kontekste.

1.2.1. Nepalankių vaikystės patirčių samprata

Trauminės ar nepalankios vaikystės patirtys apima įvairias skausmingas patirtis, tokias kaip fizinis, emocinis, seksualinis smurtas bei fizinis, emocinis apleistumas, dėl kurių yra pažeidžiama fizinė, psichinė, seksualinė, emocinė asmens savastis (Palmisano et al., 2016; Pop et al., 2020). Taigi galima matyti, kad nepalankios vaikystės patirtys apima kelias smurto ir apleistumo rūšis. Nepalankių vaikystės patirčių kontekste *fizinis smurtas* apibūdinamas kaip tyčiniai smurto veiksmai ar sukeltas žala veiksmai, tokie kaip mušimas, spardymas ar purtymas, dėl kurių vaikas patiria fizinį sužalojimą ar skausmą bei kuriuos prieš vaiką vykdo globėjas (Portwood et al., 2021). Tuo tarpu *emocinis smurtas* apima elgesį, kuris kenkia vaiko emocinei gerovei – tai apima žodinius grasinimus, žeminimą, atstūmimą ir nuolatinę kritiką, kas sukelia emocinį stresą bei galimas ilgalaikes psichologines pasekmes (Portwood et al., 2021). Dar viena iš smurto rūšių – *seksualinis smurtas* – apima bet kokią seksualinę veiklą, kurią vaikas patiria be sutikimo – tai gali būti netinkamas prisilietimas, priekabiavimas, seksualinio turinio, kuris kenkia vaiko gerovei, demonstravimas ar tiesioginė seksualinė prievarta (Portwood et al., 2021). Be šių įvardintų smurto rūšių, į nepalankių vaikystės patirčių kontekstą patenka ir *emocinis apleistumas*, kuris pasireiškia tada, kai globėjai nuolat nepatenkina vaiko emocinių poreikių: tai reiškia emocinės paramos, prierašumo ir jautrumo trūkumą ar nebuvimą, kas paveikia vaiko emocinę raidą (Portwood et al., 2021). Galiausiai antra apleistumo forma – *fizinis apleistumas* – globėjų nesugebėjimas suteikti vaikui būtinos fizinės priežiūros, pavyzdžiui, gali būti netinkama mityba, arba nepakankama galimybė gauti medicininę priežiūrą, dėl ko gali būti padaryta fizinė žala arba sulėtėti vystymasis (Portwood et al., 2021). Taigi šiame darbe nepalankios vaikystės patirtys ir apima tris smurto rūšis bei dvi apleistumo rūšis.

1.2.2. Nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos

Žvelgiant per teorinę prizmę į nepalankių vaikystės patirčių įtraukimo į šį tyrimą svarbą, mokslinėje literatūroje galima matyti reikšmingus aspektus. Bateman ir Fonagy (2019) išskiria tris sistemas / gebėjimų grupes, kurios yra paveikiamos trauminių patyrimų atveju: prierašumo sistema, mentalizacijos gebėjimai ir episteminio pasitikėjimo gebėjimai. Šio darbo rėmuose labai svarbios pirmosios dvi grupės. Autoriai teigia, kad poveikis prierašumo sistemai gali būti rimti sutrikimai, susiję su gebėjimu ieškoti pagalbos iš kitų, kai to reikia, ir tai paprastai yra susiję su pasitikėjimo prierašumo figūromis pažeidimu, kuris vėliau perkeliamas į kitus asmenis (Bateman & Fonagy, 2019). Taigi, anot autorių, išsivysto nenaudingos prisirišimo strategijos, didėja streso disreguliacijos rizika, lemianti izoliacijos, apleistumo ir (arba) nepriežiūros jausmą (Bateman & Fonagy, 2019). Tokios išvalgos išryškina nepalankių vaikystės patirčių reikšmingumą tarpasmeninėms sąveikoms, taip paliečiant ir bendrą asmens funkcionavimo lygį. Be prierašumo sistemos, yra paveikiami mentalizacijos gebėjimai. Tai reiškia, kad patyrus traumuojančią, skausmingą patirtį gali būti sutrikdomas gebėjimas veiksmingai apdoroti ir reguliuoti stiprias emocijas, tikslingai nustatyti ir išreikšti savo bei kitų emocines būsenas (Bateman & Fonagy, 2019). Toks aspektas išryškina nepalankių vaikystės patirčių svarbą reflektavimo gebėjimams, su emocijomis susijusiems procesams. Anot autorių, svarbi trauminės patirties reikšmė ir asmens savęs suvokimui bei vidinės patirties integracijai: trauminė patirtis pažeidžia šiuos aspektus ir dėl to pasireiškia sutrikusi mentalizacija asmeniui bandant integruoti ir įprasminti savo patirtį (Bateman & Fonagy, 2019). Šie įvardinti autorių pastebėjimai yra ypač svarbūs šio darbo temos rėmuose analizuojant jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimą – galima matyti, kad nepalankių vaikystės patirčių vaikystėje patyrimas gali turėti reikšmingų sąsajų tiek savasties, tiek tarpasmeninėje srityse. Taigi toks trauminių vaikystės patirčių patyrimo poveikis labai svarbioms asmens funkcionavimui sistemoms išryškina poreikį analizuoti nepalankių patyrimų vaikystėje sąsajas su jau jaunų suaugusiųjų asmenų funkcionavimu įtraukiant labai svarbų ir susijusį konstruktą – mentalizaciją, kuri plačiau aptariama 1.3. skyriuje.

Be šių įvardintų teorinių išvalgų apie nepalankių vaikystės patirčių ryšius su asmenybės funkcionavimo aspektais, reikšmingas sąsajas būtent jauno suaugusiojo amžiuje atskleidžia ir moksliniai tyrimai (Amini et al., 2023, d’Huart et al., 2022; Kampling et al., 2022). Vieni tyrimai atskleidžia kaip nepalankių vaikystės patirčių įvairovė, patirta vaikystėje, siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu (d’Huart et al., 2022), kiti autoriai labiau pastebi specifines tendencijas, pavyzdžiui, emocinio smurto bei emocinio apleistumo išskirtinį reikšmingumą būtent emocinei sferai asmenybės funkcionavimo sutrikdymų kontekste (Back et al., 2021). Šalia to, tyrėjai mokslinių tyrimų lauke atkreipia dėmesį į

kumuliacinį traumos aspektą ir to poveikį jaunų saugusiųjų sveikatai – kelių nepalankių (trauminių) patirčių patyrimas didina blogų pasekmių, susijusių su įvairiais funkcionavimo aspektais, riziką ir jų sunkumą (Nelson et al., 2020). Nors analizuojant skirtingų nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su asmenybės funkcionavimo aspektais jauno suaugusiojo amžiuje išryškėja įvairios tendencijos, visgi visa tai veda prie pastebėjimo, kad nepalankių vaikystės patirčių poveikis gali išlikti ir suaugus, paveikiant suaugusiųjų tiek bendrą psichologinę gerovę, tiek gyvenimo kokybę.

Tyrimų lauke stebimas reikšmingas sąsajas papildo ir tokie tyrimų rezultatai, kad vaikystėje patirtos nepalankios (trauminės) patirtys yra susijusios su asmens streso sistemos funkcijų sutrikimais (Agorastos et al., 2019; Bateman & Fonagy, 2019). Tokios patirtys siejasi su biologinėmis sistemomis ir biomediatoriais, įskaitant neuromediatorių sistemas, imuninę sistemą, ir svarbiausia, skausmo apdorojimo sistemas (Bateman & Fonagy, 2019). Anot autorių, nepalankios vaikystės patirtys, sąveikaudamos su kitais aplinkos ir biologiniais veiksniais, sukuria palankias sąlygas pasireikšti pažeidžiamumui psichologiniams bei somatiniams sutrikimams (Bateman & Fonagy, 2019). Be šių stebimų tendencijų, tyrimų lauke galima pastebėti, kad nepalankių (trauminių) įvykių patyrimo vaikystėje platų pasekmių spektrą papildo ir asmenybės sutrikimai bei nusikalstamas elgesys suaugus (Afifi et al., 2011; Jiang & Zhang, 2023; MacIntosh et al., 2015). Taip pat, tyrimai rodo, kad trauminės vaikystės patirtys daro įtaką tam tikrų psichopatinių bruožų išsivystymui ir (arba) altruistinių nuostatų išsivystymui (Carvalho et al., 2020). Pavyzdžiui, pastebima, kad fizinė prievarta siejama su psichopatinių bruožų elgesio dimensijomis, o emocinė prievarta siejama su bejausmiai ir (arba) neemociniais bruožais, t. y. afektine psichopatijos sritimi (Carvalho et al., 2020). Tokios tendencijos veda prie minties, kad skirtingos nepalankios (trauminės) patirtys gali skirtingais keliais sietis su įvairių asmenybinių bruožų vystymusi. Taip pat tyrimų lauke pastebima, kad seksualinė prievarta siejasi su tarpasmeninių ir afektinių psichopatinių bruožų sritimis, kurios apima manipuliavimo, nesąžiningo žavesio, beširdiškumo ir bejausmiškumo bruožus (Carvalho et al., 2020). Šalia to autoriai atkreipia dėmesį į emocinį aplaidumą, kuris tyrimo rėmuose išryškėjo kaip ypač svarbus veiksnys, stabdantis altruizmo vystymąsi, apimant tiek afektinius, tiek elgesio aspektus (Carvalho et al., 2020). Taigi tokios tyrimų lauke stebimos tendencijos išryškina įvairiapusišką nepalankių vaikystės patirčių vaidmenį tiek savasties, tiek tarpasmeninio funkcionavimo kontekste.

Visgi svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad ne visada nepalankios vaikystės patirtys siejamos su neigiamomis pasekmėmis. Kaip teigia Bateman ir Fonagy (2019), tais atvejais, kai yra išgyvenamos izoliuotos ir pavienės traumos, jos gali paskatinti atsparumo formavimąsi, naudingą susiduriant su kitais sunkumais bei kartu lemia prisitaikymą. Tai reiškia, kad po pavienių traumų asmuo gali gebėti adaptyviai funkcionuoti. Tai rodo ir tyrimai, kai vieniems po trauminių vaikystės patirčių pasireiškia ilgalaikės

neigiamos pasekmės, pavyzdžiui, polinkis į depresiją, nerimo sutrikimai, žema savivertė ar psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, o kiti išvengia ilgalaikio poveikio psichologinei gerovei ir socialiniam funkcionavimui (Forman-Hoffman et al., 2013; Mwakanyamale et al., 2018).

Taigi, apžvelgiant į tokias tiek mokslinėje literatūroje, tiek tyrimuose pateikiamas tendencijas galima matyti nepalankių vaikystės patirčių patyrimo kompleksinį poveikį asmens funkcionavimui, apimant tiek elgesio, tiek asmenybinius, tiek emocinius komponentus. Tai skatina įtraukti nepalankias vaikystės patirtis kaip veiksnį, besisiejantį su jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygiu, o teorinės įžvalgos apie nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajas bei tyrimuose išryškinami aspektai apie nepalankių vaikystės patirčių reikšmingus ryšius su asmens emocinės sferos aspektais, skatina įtraukti į tyrimą ir dar vieną reikšmingą reiškinį – mentalizaciją.

1.3. Mentalizacija

Mentalizacijos įtraukimo į tyrimą reikalingumą išryškina ne tik nepalankių vaikystės patirčių sąsajos su mentalizacijos aspektais teoriniame lauke, tačiau ir tyrimuose stebima mentalizacijos įtaka įvairiems psichologiniams konstruktsams, susijusiems su asmenybės funkcionavimu (Fossati et al., 2009; Kordyńska et al., 2019, Taubner et al., 2011). Šiame skyriuje plačiau pristatoma mentalizacijos samprata ir jos dimensijos, o kartu ir reikšmingi moksliniuose tyrimuose randami rezultatai, pagrindžiantys mentalizacijos svarbą nagrinėjant sąsajas kartu su nepalankiomis vaikystės patirtimis ir asmenybės funkcionavimo lygiu jauno suaugusiojo amžiuje.

1.3.1. Mentalizacijos samprata

Mentalizacija apibūdinama kaip gebėjimas įžvelgti suvokti ir interpretuoti tiek savo, tiek kitų žmonių vidines psichines būsenas (sąmoningas mintis, jausmus, ketinimus, norus) (Choi-Kain & Gunderson, 2008; Luyten & Fonagy, 2015). Taigi, tai galima būtų apibūdinti kaip galėjimą suprasti tiek savo, tiek kito vidinį pasaulį. Mentalizacija apima tarpasmeninius ir savi-refleksijos aspektus, kurie yra ypač svarbūs vidinės ir išorinės tikrovės atskyrimui: fizinės patirties nuo minčių ir vidinių procesų nuo tarpasmeninio bendravimo atskyrimui (Fonagy & Allison, 2014). Mentalizacijos sąvoką apibūdina keletas aspektų, pavyzdžiui, mentalizacijos proceso kryptis (ar nukreipta į save, ar į kitus), implicitinis arba eksplicitinis informacijos apdorojimas, kognityviniai bei emociniai komponentai (Fonagy & Allison, 2014). Toks mentalizacijos konstrukto apibūdinimas leidžia matyti jo kompleksiskumą ir tuo pačiu sudėtingumą. Nepaisant to, kad mentalizacijos sąvoka yra plačiai taikoma, ji nuolat yra tiek teoriškai, tiek empiriškai tyrinėjama (Liljenfors & Lundh, 2015; Rothschild-Yakar et al., 2014; Yuksel et al., 2017).

Bandant apibūdinti mentalizacijos sampratą, svarbu atsigręžti į mentalizacijos teoriją, kuri pristato tris esminius aspektus: 1) savęs, kaip veikėjo, suvokimas yra susijęs su psichikos būsenų priskyrimo, kuri atlieka kitas svarbus asmuo, patirtimi; (2) šis gebėjimas atsiranda sąveikaujant su globėju, per „sąlyginio atspindėjimo“ procesą ir (3) mentalizaciją gali sutrikdyti traumuojanči patirtis (Weinberg, 2006, p. 253). Pirmasis aspektas atskleidžia tai, kad savęs, kaip sąmoningų būtybių, turinčių minčių, jausmų ir ketinimų, supratimas yra glaudžiai susijęs su tuo, kaip kiti suvokia ir priskiria mums psichikos būsenas. Kaip ir teigiama teorijoje, socialinėse sąveikose kiti atlieka svarbų vaidmenį atspindėdami mūsų vidinę patirtį ir psichikos būsenas, padėdami mums suprasti savo mintis, emocijas ir ketinimus (Weinberg, 2006). Antrasis aspektas atspindi kokį svarbų vaidmenį užima tėvai (globėjai), skatinantys vaikų mentalizacijos įgūdžių vystymąsi per reflekyvios aplinkos sukūrimą, kurioje vaiko psichikos būsenos yra atspindimos ir suprantamos. Galiausiai trečiasis aspektas atskleidžia traumuojančios patirties reikšmingumą mentalizacijos procesams, o tai ypač svarbus aspektas šio darbo temos rėmuose.

Kalbant apie mentalizacijos sampratą, svarbu paminėti, kad mentalizacija yra glaudžiai susijusi su empatijos reiškiniu, nes mentalizacija reikalauja gebėjimo suprasti ir įsijausti į kitus. Kai mentalizacija suteikia svarbų kognityvinį pagrindą, būtina norint suprasti savo ir kitų žmonių mintis bei emocijas, empatija suteikia emocinio gilumo ir jautrumo, kuris skatina tikrą ryšį bei supratimą (Bateman & Fonagy, 2019; Łowicki et al., 2020). Tokį ryšį atskleidžia ir tyrimai, kuriuose randama empatijos ir mentalizacijos procesų panašumų ir net neuroninių tinklų panašumų (Hooker et al., 2010; Kanske et al., 2016). Socialinio pažinimo tyrimuose empatija ir mentalizacija dažnai laikomi stipriai susijusiais bei reikšmingais ryšių su kitais žmonėmis kūrimo (Stietz et al., 2019). Tokie aspektai išryškina mentalizacijos konstrukto svarbą – tai išties reikšmingas pamatas sklandžiam ir adaptyviam asmenybės funkcionavimui bei tarpasmeninėms sąveikoms. Šioje vietoje taip pat svarbu paminėti ir literatūroje išryškinamą aspektą, kad konkretaus žmogaus mentalizacija gali priklausyti nuo su juo sąveikaujančių asmenų mentalizacijos kokybės (Luyten & Fonagy, 2015) bei nuo konkrečiose situacijose pasitaikančių veiksnių (Allen et al., 2008). Atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus, išryškėja tai, kad mentalizacija yra dinamiškas procesas, kuriam reikšmingą įtaką turi asmens socialinis kontekstas bei santykiai su kitais žmonėmis.

1.3.2. Mentalizacijos dimensijos

Bandant suprasti mentalizaciją kaip psichologinį konstrukta, svarbu atsižvelgti ir į tai, kad mentalizacija yra kompleksiškas reiškinys, susidedantis iš kelių dimensijų. Anot Bateman ir Fonagy (2019) kiekvienas asmuo turi daugiau ar mažiau gebėjimų kiekvienoje jų, arba yra linkęs orientuotis

labiau į vieną ar kitą, tačiau sutrikus asmenybės funkcionavimui būdingi ryškūs kai kurių dimensijų nukrypimai ar disbalansas, dėl kurių sutrinka mentalizacijos procesai.

Žvelgiant detaliau į mentalizacijos dimensijas, visų pirma autorių Bateman ir Fonagy (2019) įvardinama *į save arba į kitus nukreipta* mentalizacija. Ši dimensija nurodo mentalizuojamą subjektą ir yra susijusi su gebėjimu įsiklausyti tiek į savo vidinę patirtį, tiek į kitų žmonių psichikos būsenas (Bateman & Fonagy, 2019). Tai reiškia, kad į save orientuotam mąstymo stiliui būdingas didesnis dėmesys savo vidinei patirčiai ir ribotas gebėjimas atsižvelgti į kitų žmonių psichikos būsenas. Tokiu atveju, kai yra būdinga į save nukreipta mentalizacija, gali kilti sunkumų empatijos pasireiškimui, taip pat gali kilti sunkumai, susiję su kitų žmonių elgesio ketinimų ir motyvų suvokimu, o tai, žinoma, sukelia iššūkius tarpasmeniniuose santykiuose (Choi-Kain & Gunderson, 2008). Orientacijos į kitus atveju, asmenys kaip tik labai dėmesingi kitų žmonių psichinėms būsenoms, t.y. mintims, jausmams, ketinimams, norams (Kanske et al., 2016). Vadinasi, jie gali kaip tik pasižymėti aukšto lygio empatija ir gebėjimu suprasti kitus. Vis dėlto, šis kraštutinis irgi gali sukelti sunkumų – stipriai išreikštos mentalizacijos į kitus atveju asmenims gali būti sunku išlaikyti savasties jausmą, jie gali apleisti savo poreikius ir emocijas rūpindamiesi kitais (Kanske et al., 2016). Taip pat, teigiama, kad žmonės, kurie patiria mentalizacijos sunkumų, būna susikoncentravę į vieną arba kitą šios dimensijos polių (Bateman & Fonagy, 2019). Tai reiškia, kad asmuo, negebantis mentalizuoti savo psichinių būsenų gali nepatirti sunkumų mentalizuojant kitų psichines būsenas. Patiriami sunkumai į save arba kitus nukreiptos mentalizacijos dimensijoje gali prisidėti prie įvairių psichopatologinių būklių, pavyzdžiui, ribinio asmenybės sutrikimo, kuriam būdingi empatijos ir kitų psichikos būsenų supratimo sunkumai (Rifkin-Zybutz et al., 2021).

Kita išskiriama dimensija yra *automatinė arba kontroliuojama* mentalizacija. Kontroliuojama mentalizacija, kitaip dar vadinama eksplikitine, apima lėtą, nuoseklų procesą, kuriam reikalingas dėmesys, įsisąmoninimas, reflektyvumas, pastangos (Bateman & Fonagy, 2019). Anot autorių, šis procesas yra sąmoningas, valingas, jo metu asmuo tikslingai deda pastangas. Kita vertus, įvardinama automatinė arba implicitinė mentalizacija, kuriai būdingas priešingas procesas – greitas, reikalaujantis mažiau dėmesio, pastangų, sąmoningumo (Bateman & Fonagy, 2019). Implicitinės mentalizacijos atveju asmuo į sąveiką su kitais žmonėmis įsitraukia automatiškai (Davidsen & Fosgerau, 2015). Taigi, galima matyti, kad automatinė ir kontroliuojama mentalizacija skiriasi psichikos būsenų kontrolės, tikslingumo, sąmoningumo aspektais – kai eksplikitinė mentalizacija apima sąmoningą suvokimą ir sąmoningus kognityvinius procesus, implicitinė mentalizacija veikia už sąmoningos kontrolės ribų. Mentalizacijos sunkumų kyla tada, kai asmuo remiasi vien tik automatinėmis prielaidomis apie savo ar kitų psichikos būsenas, kurios paprastai būna pernelyg supaprastintos, arba, kai situacijoje asmeniui sunku tinkamai

pritaikyti kylančias automatines prielaidas (Bateman & Fonagy, 2019). Apskritai implicitinis ir eksplicitinis mentalizacijos aspektas yra labai svarbus siekiant suprasti skirtingus būdus, kuriais asmenys įsitraukia į mentalizacijos procesus. Tačiau įvertinti kiekvieną dimensiją gali būti sudėtinga, ypač kai kalbama apie tokius aspektus kaip implicitinė mentalizacija, kurią įvertinti yra išties sudėtinga (Esposito et al., 2020).

Dar viena dimensija – **vidinė arba išorinė** mentalizacija. Išorinės mentalizacijos poliūs atspindi procesą, kai mentalizacijos procesas vyksta remiantis matomais (išoriniais) asmens psichikos būsenų rodikliais, elgesio požymiais, neverbalika (pvz. veido išraiška, kūno poza) (Bateman & Fonagy, 2019). Tuo tarpu vidinės mentalizacijos procese orientuojamasi į vidų ir remiamasi viduje turimomis psichikos būsenų reprezentacijomis, o kartu bandoma numanyti kas vyksta savo ar kitų žmonių psichiniame pasaulyje (Luyten & Fonagy, 2015). Literatūroje atkreipiamas dėmesys į tai, kad nepaisant adaptyvios raidos tiek vidinė tiek išorinė mentalizacija gali būti nevienodi: vienu asmenų atveju lengviau gali vykti mentalizacijos procesas remiantis išoriniais psichikos būsenų požymiais, negu numanyti kito žmogaus psichiniame pasaulyje vykstančius aspektus (Luyten & Fonagy, 2015). Sunkumai kyla tada, kai atsiranda disbalansas tarp vidinės ir išorinės mentalizacijos ir, pavyzdžiui, dominuojant išorinei mentalizacijai asmuo tampa itin pažeidžiamas kitų stebimo elgesio (Bateman & Fonagy, 2019). Taigi išties yra svarbi tiek išorinės, tiek vidinės informacijos integravimas adaptyviame, sėkmingame mentalizacijos procese.

Ketvirtoji dimensija yra **kognityvinė arba emocinė** mentalizacija. Gebėjimas įvardinti, atpažinti tiek savo, tiek kitų būsenas bei kartu suprasti jų priežastis atspindi kognityvinę mentalizaciją, kai gebėjimas suprasti tokias tiek savo, tiek kitų būsenas, kurios yra būtinos, kad būtų galima patirti tikrą empatiją ar savojo „aš“ jausmą, atspindi emocinę mentalizaciją (Bateman & Fonagy, 2019). Kiti autoriai papildo, kad kognityvinės mentalizacijos procesas vyksta samprotaujant apie norus, mintis, ketinimus, kai emocinę mentalizaciją atspindi emocijų diferenciacija, emocijų poveikio, prasmės, priežasčių supratimas, emocinio patyrimo interpretacija (Allen et al., 2008). Pastarieji autoriai atkreipia dėmesį į tai, kad terapiniame darbe dažnai keliamas uždavinys būna siekis stiprinti sutrikdytą emocinę mentalizaciją (Allen et al., 2008). Taip pat teigiama, kad emocinė mentalizacija atlieka svarbų vaidmenį emocijų suvokime ir reguliacijoje, taip pat ugdant savojo „aš“ jausmą ir santykių kūrime su kitais žmonėmis (Allen et al., 2008). Be to pastebima, kad emocinės mentalizacijos supratimas yra labai svarbus įvairiame klinikiniam kontekste, pavyzdžiui, esant ribiniam asmenybės sutrikimui, kurio atveju sutrikę mentalizacijos gebėjimai pasireiškia emocine disreguliacija ir tarpasmeninių santykių iššūkiais (Chong, 2020). Atsižvelgiant į šiuos aspektus, išryškėja būtent emocinės mentalizacijos svarba asmenybės funkcionavimo kontekste.

Apibendrinant, toks teorinis mentalizacijos konstrukto apibūdinimas per dimensijas atskleidžia šio reiškinių sudėtingumą ir kompleksškumą, o tai išties leidžia kelti prielaidas apie mentalizacijos reikšmingumą nagrinėjant sąsajas kartu su nepalankiomis vaikystės patirtimis ir asmenybės funkcionavimo lygiu jauno suaugusiojo amžiuje. Žvilgsnis į mentalizaciją ne tik kaip į gebėjimą, bet kaip ir į iš įvardintų dimensijų susidedantį konstrukta, atskleidžia kokiais skirtingais lygmenimis mentalizacija gali daryti įtaką kitiems reikšmingiems psichologiniams reiškiniams ir su jais sąveikauti. Visgi, kaip bus galima matyti vėliau, šiame darbe atsižvelgiant į teorinius aspektus ir įvertinimo galimybes, analizėje dėmesys skiriamas mentalizacijos kryptims (į save ar į kitus orientuota mentalizacija), motyvacijai mentalizuoti, bei trims su emocine mentalizacija susijusiems aspektams: emocijų identifikavimui, apdorojimui ir išreiškimui.

1.3.3. Mentalizacijos tyrimai ir sąsajos su asmenybės funkcionavimu

Žvelgiant į mokslinių tyrimų lauką, mentalizacija buvo ir yra tyrinėjama įvairiose populiacijose, įskaitant tėvus, asmenis, Aspergerio sutrikimą turinčius vaikus, psichopatinių brouožų turinčius paauglius asmenis, sergančius lėtine depresija ir kt. (Byrne, 2021; Matanova et al., 2022; Rebelo et al., 2021; Taubner et al., 2013). Nemažai tyrimų nagrinėja ir reikšmingas sąsajas tarp mentalizacijos bei asmenybės patologijos (Chiesa & Fonagy, 2014, Fischer-Kern et al., 2013; Gagliardini et al., 2023), ypač su ribiniu asmenybės sutrikimu (Beck et al., 2017; McLaren et al., 2022, Rifkin-Zybutz, 2021). Toks gausus ir visapusiškas šio konstrukto tyrinėjimas sudarė prielaidas gerinti klinikinę praktiką, kurti įvairias intervencijas, plėsti teorines žinias, kurias sėkmingai specialistai gali pritaikyti klinikinės psichologijos moksle.

Didelė tyrimų gausa atskleidžia ne tik šio daugiadimensio konstrukto vaidmenį įvairių sutrikimų pasireiškimo rėmuose, tačiau suteikia reikšmingų rezultatų kalbant apie pagalbą įvairių sutrikimų atveju. Viename iš atliktų tyrimų, kuriame buvo nagrinėjamas ribinės asmenybės sutrikimo diagnozę turinčių asmenų mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio ryšys, išryškėjo mentalizacijos reikšmingumas planuojant terapiją ir gydant asmenybės patologiją (Rishede et al., 2021). Anot tyrėjų, tyrimo rezultatai leido daryti išvadas, kad mentalizacija yra susijusi su TLK-11 pateikiamu asmenybės funkcionavimo modeliu, ir ypač su tarpasmeninio funkcionavimo sritimi (Rishede et al., 2021). Tokios tendencijos išryškina mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio ryšį, atkreipiant dėmesį, kad gebėjimas reflektuoti tiek apie savo, tiek apie kitų psichines būsenas atlieka svarbų vaidmenį asmens dalyvavimui socialinėse sąveikose, pavyzdžiui, santykių užmezgimui, jų išlaikymui, kas galiausiai atliepia ir paties asmens sklandesnį ir adaptyvesnį bendrą funkcionavimą. Kaip ir pabrėžia tyrėjai, sprendžiant asmenybės funkcionavimo lygio sutrikimus ar konkrečių sutrikimų, kaip antai ribinio asmenybės sutrikimo, atvejais,

terapijos metu reikšminga stiprinti būtent mentalizacijos gebėjimus, tokiu būdu gerinant asmens būseną (Rishede et al., 2021). Kiti tyrimai rodo, kad mentalizacija atlieka labai svarbų vaidmenį terapiniuose santykiuose ir yra taikoma įvairiuose intervenciniuose metoduose, įskaitant mentalizacija pagrįstą terapiją (MBT) (Fonagy & Allison, 2014). Ne ką mažiau svarbu, kad mentalizacija, grindžiantis tyrimų rezultatais, laikoma apsauginiu veiksmu, padedančiu išvengti agresijos ir psichopatologijos, taip pat skatinančiu saugų prierašumą ir psichologinį augimą (Fossati et al., 2009; Taubner et al., 2011). Taigi, tokios mentalizacijos tyrimų tendencijos atskleidžia didelę mentalizacijos gebėjimų svarbą siekiant gerinti asmenų funkcionavimą įvairių sutrikimų kontekste.

Žvelgiant detaliau į mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas tyrimų lauke, pastebima, kad mentalizacija atlieka lemiamą vaidmenį organizuojant savąjį „aš“ ir yra tokių svarbių gebėjimų, kaip emocijų reguliacija, savikontrolė ir impulsų kontrolė, pagrindas (Kordyńska et al., 2019). Kitų autorių atlikti tyrimai randa įvairias tendencijas atspindinčius ryšius tarp mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo. Pavyzdžiui, Zettel su kolegomis (2020) tyrimas atskleidžia, kad prastesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su visomis asmenybės funkcionavimo sritimis: tapatumo, apsisprendimo, empatijos ir artimumo. Kiti autoriai randa reikšmingas sąsajas su neadaptaviu asmenybės funkcionavimu labiau matant sąsajas su tapatybės aspektais bei gynybos mechanizmais (Fonagy et al., 2016). Tiksliau, Fonagy su kolegomis (2016) teigia, kad prastesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su gynybos mechanizmų primityvumu bei nesusiformavusiu arba neaiškiu tapatybės jausmu. Taigi tyrimuose stebimos tendencijos nevienareikšmės: vieni tyrimai randa mentalizacijos gebėjimų visapusišką ryšį su asmenybės funkcionavimo sritimis, kai tuo tarpu kiti tyrimai išryškina ryšius, labiau susijusius su asmenybės funkcionavimo savasties poliūmi.

Taigi, tyrimų gausoje akivaizdu, kad mentalizacija įvairiapusiškai siejasi su asmenybės funkcionavimo lygiu, dėl to yra labai svarbu analizuojant asmenybės funkcionavimo lygį jauno suaugusiojo amžiuje įtraukti mentalizaciją. Akivaizdu, kad gebėjimas suvokti ir reflektuoti tiek savo, tiek kitų psichines būsenas yra reikšminga tiek asmens paties savęs suvokimui, tiek ir santykių su kitais žmonėmis kokybei. Be to galima matyti, kad mentalizacija kaip psichologinis konstruktas yra aktualus įvairiuose kontekstuose (tiek skirtingose amžiaus grupėse, tiek įvairių sutrikimų grupėse) bei jos analizė, panašu, ypač naudinga ieškant terapinių santykių ir intervencinių metodų efektyvumo.

1.3.4. Mentalizacijos ir nepalankių vaikystės patirčių sąsajos

Pristačius analizuojamų reiškinių sampratą bei reikšmingas įžvalgas, svarbu sugrįžti prie mentalizacijos ir nepalankių vaikystės patirčių sąsajų. Kaip ir minėta anksčiau, jau teoriniame lygmenyje atsiskleidžia nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos (Bateman su Fonagy

(2019). Autoriai teigia, kad patyrus trauminę patirtį yra labai svarbus ryškus „atspindys“, kuris yra esminis raidos procesas, sukuriantis galimybes ugdyti gebėjimą mąstyti (Bateman & Fonagy, 2019, p. 86). Tai reiškia, kad kitas asmuo atspindi tai, ką asmeniui, kuris išgyveno trauminį patyrimą, gali būti sunku ar net neįmanoma įsisąmoninti. Anot autorių, tam, kad patyręs trauminę patirtį asmuo galėtų vėl pajusti veiksnio ir kontrolės pojūtį, yra reikalingas kitas (dažnu atveju prieraišumo figūra), kuri rūpestingai atspindėtų tai, ko pats traumą išgyvenęs asmuo nei mąstyti, nei jausti negali (Bateman & Fonagy, 2019). Tokie pastebėjimai apie šių dviejų reiškinių – vaikystės trauminės patirties ir mentalizacijos – veikimą atskleidžia reikšmingą tiek jų tarpusavio sąsają, tiek ir išryškina šių aspektų reikšmingumą asmens funkcionavimui.

Tyrimų lauke irgi galima stebėti reikšmingus rezultatus apie nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos ryšį. Tai atskleidžia empiriniai tyrimai ankstyvoje vaikystėje (Ensink et al., 2017; Luyten & Fonagy, 2019), paauglystėje (Poznyak et al., 2019) bei suaugusiųjų amžiuje (Flechsenhar et al., 2024, Huang et al., 2020). Tyrimų rezultatai rodo, kad vaikystėje patirti trauminiai įvykiai daro įtaką raidos procesams, susijusiems su reflektviu funkcionavimu, o tai gali slopinti jau mažų vaikų bandymą mokytis daryti išvadas apie savo ir kitų psichines būsenas (Luyten & Fonagy, 2019). Kalbant apie paauglystę, tyrimai atskleidžia, kad šiuo kritiniu periodu mentalizacijos gebėjimų vystymuisi, taip pat stebima nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių įtaka mentalizacijos procesams: trauminis patyrimas sutrikdo gebėjimą suprasti psichikos būsenas ir veiksmingai taikyti emocijų reguliacijos įgūdžius (Poznyak et al., 2019). Taip pat pažymima, kad patirta trauma ne tik susilpnina gebėjimą mentalizuoti, bet gali paskatinti labiau išreikštą disociaciją – toks ryšys stebimas ypač seksualinės prievartos atvejais (Oehlman Forbes et al., 2021). Šio tyrimo kontekste svarbiausia tai, kad sutrikdytų mentalizacijos gebėjimų pasekmės dėl vaikystėje patirtų nepalankių patirčių bei susiformavusio nesaugaus prieraišumo išlieka ir suaugus (Flechsenhar et al., 2024; Huang et al., 2020). Tokias tendencijas rodo ir kiti tyrimai, kurių rezultatai atskleidžia silpnesnių mentalizacijos gebėjimų jauno suaugusiojo amžiuje sąsajas su nepalankiomis vaikystės patirtimis (Duval et al., 2018; Rnic et al., 2018; Wagner-Skacel et al., 2022). Pavyzdžiui, Duval su kolegomis (2018) pastebi, kad nepriežiūros vaikystėje patyrimas turi reikšmingų sąsajų su prastesniais jaunų suaugusiųjų mentalizacijos gebėjimais ir tuo pačiu tai sukuria galimybes formuoti narcistiškų asmenybės bruožų formavimuisi. Šalia to galima pastebėti, kad tiriant jaunų suaugusiųjų ar vyresnių suaugusiųjų imtis nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos dažnai atsiskleidžia įvairių psichikos sutrikimų, asmenybės funkcionavimo kontekste (Doba et al., 2022, Li et al., 2020; Schwarzer et al., 2021;). Taigi tokios tiek teoriniame lauke, tiek empiriniuose tyrimuose stebimos nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų sąsajos išryškina svarbą tyrinėti šių reiškinių sąsajas kartu su jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimu.

1.4. Nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio sąsajos

Žvelgiant į mokslinius tyrimus, analizuojančius nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas, galima pastebėti tendencijų, kad mentalizacija veikia kaip medijuojantis veiksnys tarp su asmenybės funkcionavimu susijusių aspektų ir nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių. Pavyzdžiui, viename tyrime tapatumo suvokimas ir gebėjimas reflektuoti apie save išryškėjo kaip reikšmingas mediatorius tarp nepalankių vaikystės patirčių bei psichikos sutrikimų jau suaugus (Krakau et al., 2021). Doba su kolegomis (2022) atlikto tyrimo rezultatuose mentalizacija atsiskleidžia kaip tarpininkas tarp trauminių patirčių vaikystėje ir potrauminio streso sutrikimo. Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad žemesnis mentalizacijos gebėjimų lygmuo medijuoja ryšį tarp vaikystėje patirtos traumos ir paauglių bei jaunų suaugusiųjų potrauminio streso sutrikimo (Doba et al., 2022). Tai vėlgi patvirtina jau anksčiau minėtus ir teorinius aspektus, kad trauminė vaikystės patirtis sutrikdo gebėjimą reflektuoti tiek savo, tiek kitų psichines būsenas, o tai didina riziką tokių psichinių sutrikimų, kaip PTSD (Bateman & Fonagy, 2019). Nors Doba su kolegomis (2022) tyrimas atliktas konkretaus sutrikimo kontekste, tai išryškina svarbą analizuoti nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio sąsajas ir neklinikinėje imtyje, svarstant apie galimą riziką. Svarbus tyrime atskleistas reikšmingas ryšys tarp mentalizacijos gebėjimų ir neadaptyvių emocijų reguliacijos strategijų, kas vėlgi patvirtina mentalizacijos gebėjimų įtaką asmens funkcionavimui (Doba et al., 2022). Svarbu paminėti ir įžvalgą apie tai, kad kelių rūšių traumų patyrimas vaikystėje siejasi su aukštesniu hipomentalizacijos lygiu (kas reiškia nepakankamą psichikos būsenų priskyrimą ir tai susiję su dideliu išgyvenamu netikrumu dėl savo ar kitų psichikos būsenų) (Doba et al., 2022). Anot šių tyrėjų, tai siejasi su emociniu reaktyvumu ir polinkiu vengti emocinio ryšio tarpasmeniniuose santykiuose (Doba et al., 2022). Taigi galima matyti kaip trauminių vaikystės patirčių patyrimas paveikia mentalizacijos gebėjimus, o pastarieji kompleksiskai paveikia ir įvairius asmens funkcionavimo aspektus.

Šių trijų reiškinių sąsajų analizės svarbą išryškina ir dar vienas mokslinis tyrimas, kuris atskleidė reikšmingų rezultatų. Li su kolegomis (2020) atliktu tyrimu buvo siekta nustatyti sutrikusio asmenybės funkcionavimo sritis, kurios turi stipriausią tarpininkavimo poveikį tarp įvairių rūšių patirto netinkamo elgesio vaikystėje ir psichikos sveikatos problemų. Tyrimas atskleidė, kad stebimas reikšmingas teigiamas ryšys tarp įvairių rūšių netinkamo elgesio su vaikais ir psichikos sveikatos problemų, o tai rodo, kad netinkamas elgesys vaikystėje didina didesnę bendros psichopatologijos riziką (Li et al., 2020). Visgi šio darbo temos kontekste ypač svarbios dar dvi išvados. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tarp netinkamo elgesio vaikystėje ir psichikos sveikatos problemų itin reikšmingas tarpininkas yra būtent

sutrikęs asmenybės funkcionavimas (Li et al., 2020). Visgi svarbiausia, kad bent jau šio tyrimo rėmuose asmenybės funkcionavimo lygio vieną iš polių sudarantys savasties elementai, tokie kaip tapatumas ir apsisprendimas, išryškėja kaip užimantys ištis svarbų vaidmenį tiek bendro netinkamo elgesio vaikystėje, tiek emocinės nepriežiūros kontekste. Tyrėjai pastebi, kad tapatumo suvokimas ir apsisprendimas medijuoja ryšį tarp patirtų traumų ir psichikos sveikatos problemų (Li et al., 2020), o tokias išvadas patvirtina ir autorių Paetzold ir Rholes (2021) rastos tendencijos, kad susilpnėjęs savęs suvokimo aiškumas bei reflektyvus funkcionavimas yra reikšmingas tarpininkas tarp netinkamo elgesio vaikystėje ir psichikos sveikatos problemų vėlesniame amžiuje. Tokios stebimos tendencijos tyrimų lauke išryškina, kad įvairių rūšių nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių išgyvenimas siejasi ne tik su bendru asmenybės funkcionavimo lygiu, bet galima išvelgti ir konkretesnes sąsajas su siauresniais asmenybės funkcionavimo lygio aspektais, kaip antai tapatumas ar apsisprendimas. Taip pat tokios tyrimų išvados išryškina asmenybės funkcionavimo lygio tyrinėjimo svarbą kartu su juo susijusių veiksnių analize, kadangi stebima reikšminga asmenybės funkcionavimo lygio įtaka įvairių psichinių sutrikimų bei psichologinių sunkumų pasireiškimui tiek paauglystėje, tiek suaugusiojo amžiuje.

Apibendrinant galima teigti, kad moksliniai tyrimai atskleidžia ne tik vaikystės nepalankių (trauminių) patirčių, mentalizacijos gebėjimų ir asmenybės funkcionavimo sąsajas, tačiau kartu išryškina galimų mediacijos arba prognostinių ryšių tarp nagrinėjamų reiškinių buvimą. Galima matyti, kad tyrimų lauke stebimas ne tik mentalizacijos medijuojantis vaidmuo tarp trauminių vaikystės patirčių ir įvairių psichologinių sutrikimų jau suaugus, tačiau atsiskleidžia ir asmenybės funkcionavimo lygio vaidmuo kaip medijuojančio veiksnio tarp trauminių patirčių ir įvairių psichologinių sunkumų. Tai rodo poreikį detaliau analizuoti nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas, o šių ryšių analizės svarbą išryškina stebima asmenybės funkcionavimo įtaka psichologinių sunkumų ar sutrikimų pasireiškimui.

1.5. Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai ir hipotezės

Nepaisant to, kad mokslinių tyrimų lauke yra tyrinėjamas ilgalaikis nepalankių vaikystės patirčių poveikis asmenybės funkcionavimui bei psichologinei sveikatai ilgalaikėje perspektyvoje, įtraukiant ir reikšmingą psichologinį reiškinį – mentalizaciją, vis dar lieka neaiškūs konkretūs mechanizmai, atskleidžiantys šias galimas reiškinių sąsajas. Atsižvelgiant į tai, kad didesni asmenybės funkcionavimo sutrikdymai jauno suaugusiojo amžiuje susiję su labiau išreikštomis psichikos sveikatos problemomis (d’Huart et al., 2022), o kartu jauno suaugusiojo amžius – itin jautrus laikotarpis psichikos sutrikimų pasireiškimui (Funk et al., 2023; Newman et al., 1996; Ridout & Campbell, 2018; Suvisaari et al., 2009),

yra reikalinga tyrinėti nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajas kartu su jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimu. Svarbu tai, kad pasitelkiant TLK-11 pateikiamą asmenybės funkcionavimo lygio sampratą atsiranda galimybė tyrinėti šiuos sudėtingus ryšius būtent neklinikinėje jaunų suaugusiųjų imtyje, o tai gali padėti geriau suprasti rizikos ir apsauginius veiksnius nepalankių vaikystės patirčių kontekste (Nazari et al., 2021). Detalesnis jaunų suaugusiųjų skirtingų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos dimensijų ir asmenybės funkcionavimo lygio sąveikų ištyrimas gali padėti tikslingiau numatyti atitinkamus intervencinius žingsnius ir priemones, nukreiptas į adaptyvesnę asmenybės funkcionavimą, tokiu būdu mažinant psichinių sutrikimų vystymosi ar su asmenybe susijusių sunkumų pasireiškimo riziką.

Tyrimo tikslas – analizuoti jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Palyginti nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo rodiklius pagal lytį.
2. Nustatyti sąsajas tarp jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.
3. Įvertinti, ar nepalankios vaikystės patirtys ir mentalizacijos gebėjimai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį jauno suaugusiojo amžiuje.
4. Įvertinti, ar mentalizacija medijuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

Tyrimo hipotezės:

1. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas susijęs su silpnesniais mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje.
2. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas susijęs su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje.
3. Silpnesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje.
4. Nepalankių vaikystės patirčių patyrimas ir mentalizacijos gebėjimai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį jauno suaugusiojo amžiuje.
5. Mentalizacija veikia kaip mediatorius tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Šis magistro darbo tyrimas yra platesnio mokslinių tyrimų projekto „Jaunų suaugusiųjų valgymo sutrikimų požymių raiška ir veiksniai: žvalgomasis tyrimas“ dalis, kuris atliekamas Vilniaus universiteto Raidos psichopatologijos centro. Projekto vadovė – doc. dr. Asta Adler. Tyrimui vykdyti buvo suteiktas Vilniaus universiteto psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimas. Magistro darbe naudota šio projekto duomenų dalis. Gautas projekto vadovės leidimas naudoti duomenis magistro darbe. Šio magistro tyrimo tiriamųjų imtis – 288 jaunų suaugusiųjų. Respondentų amžius pasiskirstė nuo 18 iki 30 metų (vid. 23,60, std. nuokrypis 3,37). Tyrime dalyvavo 241 moterų (83,7%), 45 vyrai (15,6%), 2 (0,7%) respondentai nurodė „kita“ (1 nurodė save kaip nebinarinį asmenį, 1 nurodė save kaip trans vyrą). Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos nurodytos 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių *sociodemografinės charakteristikos* ($N = 288$)

	<i>N</i>	%
Amžius		
<i>M (SD)</i>	23,60 (3,37)	
Amžiaus intervalas	18 – 30	
Lytis		
Vyrai	45	15,6
Moterys	241	83,7
Kita	2	0,7
Gyvenamoji vieta		
Miestas	261	90,6
Miestelis	16	5,6
Kaimas	11	3,8
Išsilavinimas		
Pagrindinis	6	2,1
Vidurinis	75	26
Profesinis	12	4,2
Aukštesnysis	6	2,1
Aukštasis neuniversitetinis	25	8,7
Aukštasis universitetinis	112	38,9
Nebaigtas aukštasis	52	18,1
Šeimyninė padėtis		
Netekėjė / nevedė	189	65,6
Ištekėjė / vedė	28	9,7
Gyvena partnerystėje	66	22,9
Išsiskyre	4	1,4
Našlė / našlys	1	0,3

2.2. Tyrimo instrumentai

Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygis įvertintas naudojant asmenybės funkcionavimo lygio skalę – trumpąją versiją (angl. *The Level of Personality Functioning Scale Brief Form 2.0 (LPFS-BF 2.0)*, Weekers et al., 2018), adaptuotą Rasos Barkauskienės (2022). Tai yra trumpas 12 teiginių savęs vertinimo klausimynas, leidžiantis įvertinti bendrą asmenybės funkcionavimo lygį, kuris apima savasties funkcionavimo (angl. *self-functioning*) ir tarpasmeninio funkcionavimo dimensijas (angl. *interpersonal functioning*). Savasties funkcionavimo dimensija apima tapatumo bei apsisprendimo aspektus (pvz. „dažnai nežinau, kas aš iš tikrųjų esu“). Tarpasmeninio funkcionavimo dimensija atspindi tokius aspektus kaip empatija bei artimumas (pvz. „man dažnai sunku suprasti kitų žmonių mintis ir jausmus“). Dalyvių prašoma įvertinti teiginius Likerto skalėje nuo 0 (labai klaidinga arba dažnai klaidinga) iki 3 (labai teisinga arba dažnai teisinga). Aukštenis balas rodo didesnius asmenybės funkcionavimo sutrikdymus / disfunkciją. Klausimyno autoriai nurodo aukštus klausimyno vidinio patikimumo rodiklius (bendros skalės Cronbach $\alpha = 0,82$, savasties dimensijos Cronbach $\alpha = 0,79$, tarpasmeninės dimensijos Cronbach $\alpha = 0,71$) (Weekers et al., 2018). Šiame tyrime klausimyno skalių patikimumas yra geras: bendra skalė (Cronbach $\alpha = 0,86$), savasties dimensijos skalė (Cronbach $\alpha = 0,86$), tarpasmeninės dimensijos skalė (Cronbach $\alpha = 0,73$).

Nepalankios vaikystės patirtys buvo įvertintos naudojant vaikystės patirčių klausimyną – suaugusiųjų versiją (VPK-S) (adaptuota Gervinskaitės-Paulaitienės ir Barkauskienės iš *Adverse Childhood Experiences Questionnaire*, Dube et al., 2001). Šis klausimynas įvertina suaugusiųjų skirtingo smurto patyrimą vaikystėje. Klausimyną sudaro 10 klausimų apie 5 rūšių smurtą (kiekvienai smurto rūšiai po 2 klausimus): emocinį smurtą, fizinį smurtą, seksualinį smurtą, emocinį apleistumą bei fizinį apleistumą.

Klausimai apie *emocinį smurtą* apima žeminimų, įžeidinėjimų, baimę keliančio elgesio patyrimą. Vertinant *fizinį smurtą* klausiama fizinę žalą sukeliančių veiksmų patyrimą (stumdomas, stiprus trenkimas ir pan.). Klausimams apie emocinio smurto ir fizinio smurto patyrimą pateikiami Likerto skalės tipo atsakymai nuo pasirinkimo varianto „niekada“ (0) iki pasirinkimo varianto „labai dažnai“ (4). *Seksualinis smurtas* vertinamas klausiant apie vertimą turėti lytinių santykių nenorint, suaugusio ar kito bent 5 metais vyresnio vertinimą liesti, glamonėti kūną seksualiai. Šiems klausimams pateikiami atsakymų variantai taip (1) arba ne (0). Klausimai apie *emocinį apleistumą* apima klausimus apie jautimąsi šeimoje nemylimu, nesvarbiu, artimumo ir rūpesčio tarp šeimos narių nebuvimą. *Fizinis apleistumas* apima klausimus apie fizinių poreikių nepatenkinimą, patirtą tėvų nesirūpinimą respondento saugumu bei sveikatos būkle. Emocinio ir fizinio apleistumo klausimams pateikiami Likerto skalės tipo

atsakymų variantai nuo „visiškai netiesa“ (0) iki „labai dažnai tiesa“ (4). Apskaičiuojant rezultatus gaunamas bendras smurto patyrimo įvertis bei atskiras įvertis kiekvienai smurto rūšiai.

Šiame tyrime daugelio klausimyno skalių patikimumas yra geras: bendra skalė (Cronbach $\alpha = 0,82$), emocinio smurto skalė (Cronbach $\alpha = 0,81$), fizinio smurto skalė (Cronbach $\alpha = 0,83$), seksualinio smurto skalė (Cronbach $\alpha = 0,64$), emocinio apleistumo skalė (Cronbach $\alpha = 0,84$), fizinio apleistumo skalė (Cronbach $\alpha = 0,77$).

Mentalizacija buvo įvertinta naudojant mentalizacijos skalę (angl. *Mentalization Scale (MentS)*, Dmitrijevič et al., 2018), lietuviška klausimyno versija priklauso Raidos Psichopatologijos centrui. Klausimyną sudaro 28 teiginiai, kuriuos reikia įvertinti 5 balų Likerto skalėje (kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, o 5 reiškia „visiškai sutinku“). Šis klausimynas apima tris komponentus: į save orientuotą mentalizaciją (pvz. „man nepatinka galvoti apie savo problemas“), į kitus orientuotą mentalizaciją (pvz. „gebu įsijausti į kitų žmonių jausmus ir juos atjausti“) ir motyvaciją mentalizacijai (pvz. „man svarbu suprasti savo elgesio priežastis“). Pačių autorių pateikiamos psichometrinės charakteristikos atspindi klausimyno tinkamumą naudoti tyrimui (Cronbach $\alpha = 0,84$) (Dimitrijevič et al., 2018). Šiame tyrime klausimyno skalių patikimumas yra geras: bendra skalė (Cronbach $\alpha = 0,89$), į save nukreiptos mentalizacijos skalė (Cronbach $\alpha = 0,78$), į kitus nukreiptos mentalizacijos skalė (Cronbach $\alpha = 0,84$), motyvacijos mentalizacijai skalė (Cronbach $\alpha = 0,81$).

Emocinė mentalizacija buvo įvertinta naudojant emocijų mentalizacijos skalę – sutrumpintą versiją (angl. *Brief-Mentalized Affectivity Scale (B-MAS)*, Greenberg et al., 2021), lietuviška versija priklauso Raidos Psichopatologijos tyrimų centrui, parengta Astos Adler (2023). Tai yra 12 teiginių klausimynas, kuris labiau susijęs su emocine mentalizacijos puse ir apima tris komponentus. Vienas iš komponentų yra *emocijų identifikavimas*, kuris apima emocijų atpažinimą, pastangas suprasti jų sudėtingumą ir jų kilimo priežasčių supratimą (pvz. „dedu pastangas siekdamas atpažinti savo emocijas“). Antras komponentas yra *emocijų apdorojimas*, kuris apima gebėjimą valdyti ir kontroliuoti tiek neigiamas, tiek teigiamas emocijas, gebėjimą atskirti skirtingas sudėtingas emocijas (pvz. „man sunku valdyti savo emocijas“). Trečias komponentas yra *emocijų reiškimas*, kuris atspindi vidinį ir išorinį emocijų reiškimą (pvz. „dažnai emocijas laikau savyje“). Pačių autorių pateikiamos psichometrinės charakteristikos rodo klausimyno tinkamumą naudoti tyrimui, visų trijų klausimyno komponentų Cronbach alfa varijuoja nuo 0,76 iki 0,78 (Greenberg et al., 2021). Šiame tyrime klausimyno skalių patikimumas yra pakankamas: emocijų identifikavimo skalė (Cronbach $\alpha = 0,73$), emocijų apdorojimo skalė (Cronbach $\alpha = 0,68$), emocijų išreiškimo skalė (Cronbach $\alpha = 0,79$).

Du klausimynai mentalizacijos vertinimui pasirenkami būtent dėl to, kad mentalizacijos skalė (Dmitrijevič et al., 2018) leidžia detaliau pažvelgti į asmens mentalizacijos aspektus, kurie susiję su mentalizacijos procesų kryptimi arba motyvacija (į save, į kitus nukreiptą mentalizaciją bei motyvaciją mentalizacijai), kai tuo tarpu emocijų mentalizacijos skalė (Greenberg et al., 2021) labiau atskleidžia emocijų identifikavimo, apdorojimo bei išreiškimo procesus. Tokiu būdu tyrimo duomenys suteikia išsamesnį ir labiau kompleksišką vaizdą apie jaunų suaugusių mentalizacijos gebėjimus.

2.3. Tyrimo eiga

Vilniaus universiteto Raidos psichopatologijos centro vykdomo projekto „Jaunų suaugusiųjų valgymo sutrikimų požymių raiška ir veiksniai: žvalgomasis tyrimas“ duomenų rinkimui parengta internetinė apklausa „*Google Forms*“ platformoje, įtraukiant projekte numatytus klausimynus, tarp kurių yra ir šiam magistro darbo tyrimui aktualūs klausimynai (sociodemografinius aspektus apimantis klausimynas, vaikystės patirčių klausimynas, mentalizacijos bei emocinės mentalizacijos klausimynai, asmenybės funkcionavimo lygio klausimynas). Tyrimo duomenys rinkti 2023 m. lapkričio mėn. – 2024 m. kovo mėn. Tyrimo dalyviai buvo renkami netikimybinės patogiosios atrankos būdu. Toks duomenų rinkimo būdas pasirinktas dėl dažno interneto naudojimo jaunimo tarpe, o įvairių soc. tinklų („*Facebook*“, „*Instagram*“) platformos leidžia pasiekti kuo didesnę tyrimo dalyvių skaičių. Taip pat kvietimas dalyvauti tyrime buvo siųstas el. paštu įvairioms su jaunimu susijusioms organizacijoms (atviri jaunimo centrai, atviros jaunimo erdvės) visoje Lietuvoje. Taip pat kvietimas su tyrimo nuoroda siunčiamas potencialiems respondentams tiesiogiai, kurie atitinka tyrimo reikalavimus. Kvietimas dalyvauti tyrime platinamas nurodant, kad tyrime gali dalyvauti 18-30 metų asmenys, nepriklausomai nuo to, ar mano turintys valgymo sutrikimų ar sunkumų, nurodomas tyrimo tikslas, duomenų panaudojimas mokslinio tyrimo tikslams. Prieš dalyvavimą tyrime pirmajame apklausos puslapyje pateikiama informuoto sutikimo forma, kurioje pristatyta svarbiausia informacija apie tyrimo temą, tikslą, eigą, konfidencialumą, anonimiškumo užtikrinimą, galimybę savanoriškai pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu, numatytą dalyvavimo tyrime trukmę, o atsižvelgiant į tai, kad dalyvavimas gali sukelti sunkių prisiminimų ir jausmų, nurodomos institucijos ir kontaktai, kur prireikus galima būtų kreiptis.

2.4. Duomenų analizė

Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant IBM SPSS Statistics 26 versija. Naudojantis SPSS programa buvo skaičiuojama aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), taikyti Stjudent t kriterijus bei Mann Whitney U testas nepriklausomoms imtims, taip pat įvertintos koreliacijos,

atlikta daugialypė tiesinė regresinė analizė. Mediaciniai modeliai tikrinti naudojant IBM SPSS PROCESS 2.16 (sukurtas Andrew P. Hayes, www.processmacro.org) įskiepi.

Tyrime naudojamų skalių patikimumas buvo vertinamas vidinio suderinamumo kriterijumi (*Chronbach α*). Vertinant metodų patikimumą laikyta, kad Cronbach $\alpha \geq 0,7$ rodo gerą patikimumą (Field, 2013). Duomenų pasiskirstymą pagal normalųjį skirstinį įvertinti buvo taikomas Shapiro-Wilk testas, sprendimai priimami atsižvelgiant į duomenų asimetriškumo (angl. *skewness*) ir eksceso (angl. *kurtosis*) koeficientus (žr. priedą nr. 1), histogramas ir q-q plotus. Asimetrijos bei eksceso koeficientų reikšmės tinkamos tuomet, kai telpa į intervalą nuo -1 iki 1, o reikšmės didesnės už 1 rodo duomenų nukrypimą nuo normaliojo skirstinio (Evans & Basu, 2013). Atsižvelgiant į visus duomenų pasiskirstymo pagal normalųjį skirstinį aspektus, buvo priimtas sprendimas, kad asmenybės funkcionavimo skalė ir jai priklausančios savasties dimensijos bei tarpasmeninės dimensijos skalės pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį (asimetrijos ir eksceso koeficientai patenka į intervalą nuo -1 iki 1, histogramos ir q-q plotai patvirtina gana normalų duomenų pasiskirstymą). Tai galioja ir mentalizacijos bei emocinės mentalizacijos skalėms ir poskalėms. Tuo tarpu kalbant apie nepalankių vaikystės patirčių skalę ir jai priklausančių atskirų smurto formų poskales, atsižvelgus į visus normalumą vertinančius aspektus, buvo nuspręsta, kad šių skalių duomenys yra nutolę nuo normaliojo skirstinio.

Duomenų pasiskirstymo pagal normalųjį skirstinį atveju dviejų nepriklausomų imčių (vyrų ir moterų) palyginimui buvo taikytas Stjudent t testas, o duomenų nutolimo nuo normaliojo skirstinio atveju taikytas neparаметrinis Mann-Whitney U testas nepriklausomoms imtims.

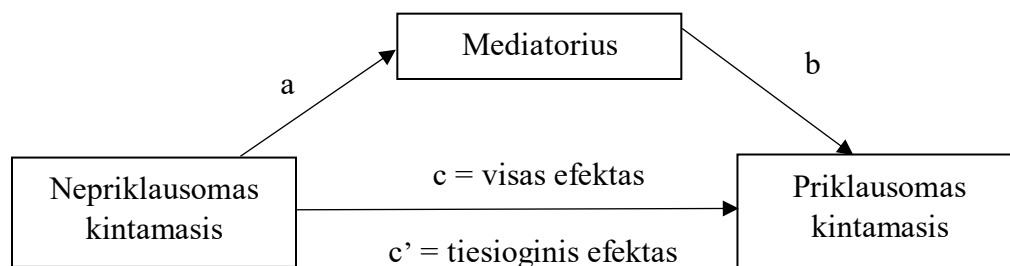
Spearman koreliacijos koeficientas buvo naudotas įvertinti sąsajoms tarp nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos; tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo. Pearson koreliacijos koeficientas buvo naudotas įvertinti sąsajoms tarp mentalizacijos (apimant ir emocinę mentalizaciją) ir asmenybės funkcionavimo. Vertinant koreliacijos koeficientų dydžius buvo remiamasi Cohen (1988, 1992) pasiūlytomis gairėmis, pagal kurias $\pm 0,10$ dydžio koreliacija maža, $\pm 0,30$ rodo vidutinį koreliacijos stiprumą, o $\pm 0,50$ ir daugiau jau yra laikoma stipria koreliacija (cit. iš Field, 2013).

Siekiant nustatyti jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygio prognostinius veiksnius, buvo taikyta daugialypė tiesinė regresinė analizė. Įgyvendinant šią analizę, buvo tikrinamos pagrindinės prielaidos, būtinos modelių tinkamumui. Visų pirma, kolinearumo prielaida nebuvo pažeista ($VIF < 4$, Tolerance balai didesni už 0,1). Taip pat nepažeista ir daugiamatčių išskirčių prielaida ($Cook < 1$, Durbin-Watson reikšmės nėra stipriai nutolę nuo 2, kas rodo liekamųjų paklaidų nepriklausomumą). Be to, liekamųjų paklaidų homoskedastiškumo ir normalumo prielaidos taip pat nebuvo pažeistos. Remiantis standartizuotų liekamųjų paklaidų histogramomis ir P – P grafikais daroma prielaida, kad liekamųjų paklaidų pasiskirstymas yra artimas normaliajam pasiskirstymui, grafikų taškai nestipriai skiriasi nuo

tiesės. Remiantis liekamųjų paklaidų dispersijos grafikais (angl. *Scatter plot*) galima teigti, jog duomenys yra gana homoskedastiški. Nors tiek vaikystės patirčių klausimyno bendros skalės, tiek atskirų smurto formų skalių duomenys nutolę nuo normaliojo skirstinio, remiantis Schmidt ir Finan (2018) prieiga, jog esant pakankamai dideliam imties dydžiui regresinė analizė yra tinkama, buvo atlikta tokia analizė detalai atsižvelgiant į kitas regresijai būtinas sąlygas.

Siekiant nustatyti ar mentalizacija veikia kaip medijuojantis veiksnys tarp nepalankių vaikystės patirčių ir jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygio, buvo įgyvendinta mediacinė analizė. Mediacinių modelių tikrinimui remiamasi paprastojo mediacinio modelio schema (angl. *Simple Mediation Model*) (žr. 1 paveikslą). Nepriklausomo kintamojo tiesioginį efektą priklausomam kintamajam atspindi c' kelias, nepriklausomo kintamojo netiesioginį efektą per mediatorių priklausomam kintamajam atspindi ab kelias, o visą efektą atspindi c kelias.

Atliekant mediacinę analizę buvo taikytas neparametrinis tiesinis prognozavimas (angl. *bootstrapping*). Efekto reikšmingumas vertinamas atsižvelgiant į 95% efekto įverčio pasikliautuosius intervalus, pritaikius 5000 atsitiktinių kartotinių imčių saviranką. Tie 95% pasikliautiniai intervalai, kurie neapima 0 reikšmės, laikomi statistiškai reikšmingais (Hayes, 2013).

1 pav. Paprastojo mediacinio modelio schema

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo aprašomosios charakteristikos

Nepalankių vaikystės patirčių rodiklių vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai bendroje imtyje nurodyti 2 lentelėje. Siekiant palyginti nepalankių vaikystės patirčių rodiklius pagal lytį, buvo naudojamas Mann-Whitney U testas. Iš 2 lentelės galima matyti, kad bendro smurto patyrimas statistiškai reikšmingai skiriasi tarp moterų ir vyrų grupių ($U(-1,988) = 4413,00$, $p = 0,047$). Moterų imtyje bendro smurto rodikliai didesni ($M = 6,95$, $SD = 5,85$) negu vyrų grupėje ($M = 5,22$, $SD = 5,42$). Taip pat emocinio apleistumo patyrimas statistiškai reikšmingai skiriasi tarp moterų ir vyrų ($U(-3,474) = 3692,50$, $p = 0,001$). Moterys nurodė patyrusios daugiau emocinio apleistumo ($M = 2,61$, $SD = 2,40$) negu vyrai ($M = 1,38$, $SD = 1,92$).

2 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių rodiklių palyginimas*

	Bendra imtis ($N = 288$)		Moterys ($n = 241$)		Vyrai ($n = 45$)		Skirtumai tarp lyčių		
	M	SD	M	SD	M	SD	Z	U	p
Bendras smurtas	6,72	5,88	6,95	5,85	5,22	5,42	-1,988	4413,00	0,047
Emocinis smurtas	2,45	2,23	2,50	2,25	2,11	1,98	-0,903	4969,50	0,366
Fizinis smurtas	1,25	1,70	1,26	1,71	1,20	1,73	-0,068	5390,00	0,945
Seksualinis smurtas	0,19	0,49	0,19	0,49	0,13	0,40	-0,692	5208,00	0,489
Emocinis apleistumas	2,43	2,39	2,61	2,40	1,38	1,92	-3,474	3692,50	0,001
Fizinis apleistumas	0,40	1,04	0,39	1,00	0,40	1,12	-0,236	5340,00	0,814

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartiniai nuokrypiai, Z – Mann-Whitney parametro reikšmė, U – Mann-Whitney parametro reikšmė, p – reikšmingumo lygmuo. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Mentalizacijos bei emocinės mentalizacijos vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai bendroje imtyje nurodyti 3 lentelėje. Siekiant palyginti bendros mentalizacijos ir emocinės mentalizacijos rodiklių išreikštumą moterų ir vyrų grupėse, buvo pritaikytas Student t testas nepriklausomoms imtims. Iš 3 lentelės galima matyti, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik motyvacijos mentalizacijai rodikliai tarp moterų ir vyrų ($t(284) = 2,49$, $p = 0,013$). Moterų grupei būdingas didesnis motyvacijos mentalizacijai išreikštumas ($M = 39,19$, $SD = 6,12$), negu vyrų grupei ($M = 36,69$, $SD = 6,53$).

3 lentelė. *Mentalizacijos ir emocinės mentalizacijos rodiklių palyginimas*

	Bendra imtis (<i>N</i> = 288)		Moterys (<i>n</i> = 241)		Vyrai (<i>n</i> = 45)		Skirtumai tarp lyčių		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Bendra mentalizacija	103,29	14,59	103,58	14,28	101,13	16,07	1,03	284	0,303
Į save nukreipta mentalizacija	25,57	6,15	25,30	6,09	26,82	6,43	-1,52	284	0,129
Į kitus nukreipta mentalizacija	38,87	5,68	39,09	5,49	37,62	6,56	1,59	284	0,113
Motyvacija mentalizacijai	38,85	6,26	39,19	6,12	36,69	6,53	2,49	284	0,013
Emocijų identifikavimas	21,29	4,74	21,36	4,56	20,73	5,64	0,70	284	0,487
Emocijų apdorojimas	18,70	4,54	18,49	4,51	19,80	4,44	-1,79	284	0,075
Emocijų išreiškimas	15,60	5,75	15,68	5,89	15,04	4,97	0,79	284	0,444

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai, *t* – testo koeficientas, *df* – laisvės laipsniai, *p* – reikšmingumo lygmuo. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Asmenybės funkcionavimo lygio vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai bendroje imtyje nurodyti 4 lentelėje. Siekiant palyginti asmenybės funkcionavimo rodiklius tarp vyrų ir moterų grupių, buvo pritaikytas Student t testas nepriklausomoms imtims. Iš 4 lentelės galima matyti, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik savasties dimensijos rodikliai tarp moterų ir vyrų ($t(284) = 2,76, p = 0,006$). Moterų grupei būdingi labiau išreikšti savasties dimensijos sutrikdymai ($M = 9,47, SD = 4,57$), negu vyrų grupei ($M = 7,38, SD = 5,12$).

4 lentelė. *Asmenybės funkcionavimo lygio rodiklių palyginimas*

	Bendra imtis (<i>N</i> = 288)		Moterys (<i>n</i> = 241)		Vyrai (<i>n</i> = 45)		Skirtumai tarp lyčių		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
LPFS-BF bendras	15,06	7,38	15,41	7,11	12,91	8,48	1,86	284	0,069
Savasties dimensija	9,18	4,73	9,47	4,57	7,38	5,12	2,76	284	0,006
Tarpasmeninė dimensija	5,87	3,59	5,94	3,50	5,53	4,15	0,61	284	0,541

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai, *t* – testo koeficientas, *df* – laisvės laipsniai, *p* – reikšmingumo lygmuo. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Nors palyginus visų trijų reiškinų rodiklių išreikštumą pagal lytį galima stebėti tam tikrų skirtumų, vis dėlto tolimesnė analizė atliekama bendroje imtyje, atsižvelgiant į mažą vyrų procentą.

3.2. Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos

Siekiant įvertinti sąsajas tarp nepalankių vaikystės patirčių skalių ir mentalizacijos skalių įverčių buvo pritaikytas Spearman koreliacijos koeficientas. Galima matyti, kad statistiškai reikšmingos silpnos koreliacijos egzistuoja tik tarp konkrečių patirto smurto rūšių ir atskirų mentalizacijos skalių (žr. 5 lentelė). Didesni emocinio smurto skalės įverčiai siejasi su aukštesniais į kitus nukreiptos mentalizacijos skalės įverčiais ($rs = 0,12, p = 0,039$). Tai reiškia, kad didesnis emocinio smurto patyrimas siejasi su geresniais reflektavimo apie kitų psichines būsenas gebėjimais. Tuo tarpu didesnis emocinio apleistumo patyrimas siejasi su silpnesniais į save nukreiptais mentalizacijos gebėjimais ($rs = -0,13, p = 0,032$) bei silpnesniais emocijų išreiškimo gebėjimais ($rs = -0,15, p = 0,009$). Didesnis fizinio apleistumo patyrimas siejasi su silpnesniais bendrais mentalizacijos gebėjimais ($rs = -0,12, p = 0,038$) bei silpnesniais į save nukreiptais mentalizacijos gebėjimais ($r = -0,15, p = 0,011$). Taigi pirmoji hipotezė pasitvirtina iš dalies. Tik tam tikros atskiros nepalankių vaikystės patirčių formos siejasi su bendros mentalizacijos gebėjimais ar atskiromis mentalizacijos dimensijomis.

5 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių skalių ir mentalizacijos skalių sąsajos*

Kintamieji	Bendras smurtas	Emocinis smurtas	Fiz. smurtas	Seks. smurtas	Emocinis apleistumas	Fizinis apleistumas
Bendra mentalizacija	0,00	0,06	0,06	-0,09	-0,03	-0,12*
Į save nukr. mentalizacija	-0,09	-0,05	-0,01	-0,07	-0,13*	-0,15*
Į kitus nukr. mentalizacija	0,05	0,12*	0,09	-0,07	-0,05	-0,06
Motyvacija mentalizacijai	0,07	0,09	0,06	-0,04	0,08	-0,07
Emocijų identifikavimas	0,07	0,11	0,06	-0,08	0,07	-0,07
Emocijų apdorojimas	-0,09	-0,02	-0,05	-0,07	-0,12	-0,11
Emocijų išreiškimas	-0,09	-0,04	0,05	-0,11	-0,15**	-0,08

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

3.3. Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos

Siekiant įvertinti sąsajas tarp nepalankių vaikystės patirčių skalių ir asmenybės funkcionavimo skalių įverčių buvo naudojamas Spearman koreliacijos koeficientas. Kaip matyti 6 lentelėje, tarp daugumos skalių buvo gautos statistiškai reikšmingos teigiamos koreliacijos (daugiausia silpnos). Didesnis bendras nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su aukštesniu bendru LPFS-BF 2.0 įverčiu ($rs = 0,23, p < 0,001$) ir su atskiromis subskalėmis: savasties dimensija ($rs = 0,23, p < 0,01$) bei tarpasmenine dimensija ($rs = 0,19, p = 0,001$). Tai reiškia, kad didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su didesniais asmenybės sutrikdymais, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę dimensijas.

Kalbant apie konkrečias smurto formas, tiek emocinio smurto, tiek emocinio bei fizinio apleistumo aukštesni įverčiai siejosi su aukštesniu LPFS-BF įverčiu (r_s reikšmės nuo 0,13 iki 0,28, $p < 0,001$ iki $p = 0,026$) ir atskiromis jo subskalėmis: savasties dimensija (r_s reikšmės nuo 0,13 iki 0,30, $p < 0,001$ iki $p = 0,028$) bei tarpasmenine dimensija dimensija (r_s reikšmės nuo 0,12 iki 0,20, p reikšmės nuo 0,001 iki 0,048). Daugiausia stebimos silpnos koreliacijos, visgi būtent tarp aukštesnių emocinio apleistumo įverčių ir savasties dimensijos stebima vidutinio stiprumo koreliacija ($r_s = 0,30$, $p < 0,01$). Tai reiškia, kad didesnis tiek emocinio smurto, tiek emocinio bei fizinio apleistumo patyrimas siejasi su asmenybės funkcionavimo sutrikdymais, o būtent emocinis apleistumas šiek tiek stipriau siejasi su savasties sferos sutrikdymais. Fizinio smurto ir seksualinio smurto įverčiai statistiškai reikšmingai nebuvo susiję su nei viena asmenybės funkcionavimo skale. Taigi antra hipotezė patvirtinta dalinai: didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas susijęs su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmenines sritis, išskyrus fizinį ir seksualinį smurtą.

6 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo skalių sąsajos*

Kintamieji	Bendras smurtas	Emocinis smurtas	Fizinis smurtas	Seksualinis smurtas	Emocinis apleistumas	Fizinis apleistumas
LPFS - bendras	0,23**	0,13*	0,10	0,09	0,28**	0,19**
Savasties dimensija	0,23**	0,13*	0,09	0,07	0,30**	0,16**
Tarpasm. dimensija	0,19**	0,12*	0,08	0,08	0,20**	0,20**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

3.4. Jaunų suaugusiųjų mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajos

Sąsajos tarp mentalizacijos skalių ir asmenybės funkcionavimo skalių įverčių nustatytos pritaikius Pearson koreliacijos koeficientą. Galima matyti, kad statistiškai reikšmingi ryšiai egzistuoja tarp visų skalių: tiek tarp bendrų rodiklių, tiek tarp atskirų poskalių (žr. 7 lentelė). Kalbant apie koreliacijų stiprumą, neigiamos koreliacijos varijuoja nuo silpnų iki stiprių (nuo $r = -0,19$ iki $r = -0,61$). Galima pastebėti, kad stiprios koreliacijos yra tarp visų asmenybės funkcionavimo skalių ir emocijų apdorojimo ($r =$ nuo $-0,51$ iki $-0,57$, $p < 0,01$). Taip pat stiprios neigiamos koreliacijos egzistuoja tarp visų asmenybės funkcionavimo skalių ir į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimų, o stipriausia neigiama koreliacija stebima tarp bendro asmenybės funkcionavimo įverčio ir į save nukreiptos mentalizacijos ($r = -0,61$, $p < 0,01$). Taigi, trečioji hipotezė pasitvirtina. Silpnesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su didesniais asmenybės funkcionavimo sutrikdymais jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę dimensijas. Į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai labiausiai susiję su asmenybės funkcionavimu – silpnesni į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai siejasi su didesniais asmenybės funkcionavimo sutrikdymais.

7 lentelė. *Mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo skalių sąsajos*

Kintamieji	LPFS - bendras	Savasties dimensija	Tarpasmeninė dimensija
Bendra mentalizacija	-0,51**	-0,40**	-0,53**
Į save nukreipta mentalizacija	-0,61**	-0,57**	-0,50**
Į kitus nukreipta mentalizacija	-0,32**	-0,19**	-0,40**
Motyvacija mentalizacijai	-0,31**	-0,21**	-0,37**
Emocijų identifikavimas	-0,32**	-0,26**	-0,31**
Emocijų apdorojimas	-0,57**	-0,51**	-0,51**
Emocijų išreiškimas	-0,39**	-0,35**	-0,34**

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

3.5. Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostinių veiksnių analizė

Siekiant ištirti jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostinius veiksnus, buvo taikoma daugialypė tiesinė regresinė analizė. Iš pradžių siekta įvertinti, ar bendro smurto bei bendros mentalizacijos įverčiai leidžia prognozuoti asmenybės funkcionavimo lygį. Kaip matyti 8 lentelėje, sudarytas regresijos modelis yra statistiškai reikšmingas, jis paaiškina 32 procentus asmenybės funkcionavimo duomenų sklaidos ($R^2 = 0,32$, $F(2,285) = 67,29$, $p < 0,001$). Geriausiai asmenybės funkcionavimą prognozuojantis veiksnys pagal šį modelį yra bendros mentalizacijos įgūdžiai ($\beta = -0,51$, $p < 0,001$). Prastesni bendri mentalizacijos gebėjimai prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus. Taip pat statistiškai reikšmingas prognostinis veiksnys yra bendras smurtas ($\beta = 0,24$, $p < 0,001$). Didesnis bendro smurto patyrimas prognozuoja prastesnį asmenybės funkcionavimo lygį.

8 lentelė. *Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	Asmenybės funkcionavimas				
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Bendras smurtas	0,24	< 0,001	67,29	< 0,001	0,32
Bendra mentalizacija	-0,51	< 0,001			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekiant įvertinti ar bendro smurto bei emocinės mentalizacijos įverčiai leidžia prognozuoti asmenybės funkcionavimo lygį, buvo sudarytas regresijos modelis su emocinės mentalizacijos dimensijomis. Kaip matyti 9 lentelėje, sudarytas regresijos modelis yra statistiškai reikšmingas, jis paaiškina 39 procentus asmenybės funkcionavimo duomenų sklaidos ($R^2 = 0,39$, $F(4) = 47,52$, $p < 0,001$). Geriausiai asmenybės funkcionavimą prognozuojantis veiksnys pagal šį modelį yra emocijų apdorojimas ($\beta = -0,47$, $p < 0,001$) – prastesnis emocijų apdorojimas prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus. Taip pat statistiškai reikšmingi prognostiniai veiksniai yra bendras smurto patyrimas ($\beta =$

0,19, $p < 0,001$) ir emocijų išreiškimas ($\beta = -0,19$, $p < 0,001$). Didesnis bendro smurto patyrimas ir prastesnis emocijų išreiškimas prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus.

9 lentelė. *Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Asmenybės funkcionavimas		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
	<i>Beta</i> (β)	<i>p</i>			
Bendras smurtas	0,19	< 0,001	47,52	< 0,001	0,39
Emocijų identifikavimas	-0,03	0,540			
Emocijų apdorojimas	-0,47	< 0,001			
Emocijų išreiškimas	-0,19	< 0,001			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekiant nustatyti konkrečias smurto formas bei konkrečias mentalizacijos dimensijas kaip galimus prognostinius veiksnius, sudarytas modelis, į kurį įtrauktos atskiros smurto formos, bendros mentalizacijos (į save nukreiptos, į kitus nukreiptos, motyvacija mentalizacijai) bei emocinės mentalizacijos dimensijos (emocijų identifikavimas, apdorojimas, išreiškimas). 10 lentelėje galima matyti, kad sudarytas modelis yra statistiškai reikšmingas, jis paaiškina 49 procentus asmenybės funkcionavimo duomenų sklaidos ($R^2 = 0,49$, $F(11,276) = 24,52$, $p < 0,001$). Iš penkių smurto formų tik emocinis apleistumas yra statistiškai reikšmingas prognostinis veiksnys asmenybės funkcionavimo lygiui ($\beta = 0,20$, $p < 0,001$). Kalbant apie mentalizacijos dimensijas, šiame modelyje geriausiai asmenybės funkcionavimą prognozuoja į save nukreipta mentalizacija ($\beta = -0,37$, $p < 0,001$). Šiek tiek mažiau, bet statistiškai reikšmingai asmenybės funkcionavimą prognozuoja ir emocijų apdorojimas ($\beta = -0,31$, $p < 0,001$). Taigi pagal šį modelį statistiškai reikšmingi jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai yra emocinis apleistumas, į save nukreipta mentalizacija bei emocijų apdorojimas. Emocinis apleistumas teigiamai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį – didesnis emocinio apleistumo patyrimas prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus. Tuo tarpu į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai bei emocijų apdorojimas neigiamai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį – prastesni į save nukreiptos mentalizacijos bei emocijų apdorojimo gebėjimai prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus.

10 lentelė. *Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai.*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Asmenybės funkcionavimas				
	Beta (β)	p			
Emocinis smurtas	0,04	0,501	24,52	< 0,001	0,49
Fizinis smurtas	-0,05	0,425			
Seksualinis smurtas	-0,02	0,743			
Emocinis apleistumas	0,20	< 0,001			
Fizinis apleistumas	0,04	0,453			
Į save nukreipta mentalizacija	-0,37	< 0,001			
Į kitus nukreipta mentalizacija	-0,02	0,700			
Motyvacija mentalizacijai	-0,00	0,969			
Emocijų identifikavimas	-0,01	0,864			
Emocijų apdorojimas	-0,31	< 0,001			
Emocijų išreiškimas	-0,03	0,605			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Apibendrinant visus regresinės analizės rezultatus, ketvirtoji hipotezė pasitvirtina. Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių patyrimas ir mentalizacijos gebėjimai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį. Tiksliau, didesnis emocinio apleistumo patyrimas bei prastesni į save nukreiptos mentalizacijos ir emocijų apdorojimo gebėjimai geriausiai prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus.

3.6. Mentalizacijos kaip medijuojančio veiksnio tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo analizė

Siekiant patikrinti, ar mentalizacijos gebėjimai veikia kaip mediatorius sąsajoje tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo lygio, atlikta mediacinė analizė. Atsižvelgiant į rastas koreliacijas tarp kintamųjų (žr. 4.2, 4.3, 4.4 skyriai), į mediacinius modelius buvo įtrauktos tik tam tikros nepalankių vaikystės patirčių rūšys (emocinis apleistumas, fizinis apleistumas ir emocinis smurtas), bendra mentalizacija ir tam tikros mentalizacijos dimensijos (į save nukreipta mentalizacija, į kitus nukreipta mentalizacija, emocijų išreiškimas).

Iš viso buvo patikrinti penki modeliai, kuriuose nepriklausomas kintamasis (X) – viena iš nepalankių vaikystės patirčių rūšių, priklausomas kintamasis (Y) – asmenybės funkcionavimas, o mediatorius (M) – bendri mentalizacijos gebėjimai arba viena iš mentalizacijos dimensijų. 11 lentelėje

pateikiami tiesioginio ir netiesioginio efekto įverčiai kiekvienam mediacijos modeliui, o a ir b keliai bei viso efekto įverčiai pateikiami Priede Nr. 2.

11 lentelė. Tiesioginiai ir netiesioginiai efektai sąsają tarp atskirų nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo lygio medijuojant atskiroms mentalizacijos skalėms.

Nepriklausomas kintamasis (X)	Mediatorius (M)	Priklausomas kintamasis (Y)	Tiesioginis efektas			Netiesioginis efektas		
			b	95% PI		b	95% PI po sav.	
				Min.	Maks.		Min.	Maks.
EA	MentS-self	LPFS	0,69	0,41	0,96	0,08	0,01	0,15
EA	EI	LPFS	0,75	0,43	1,08	0,06	0,02	0,10
FA	MentS	LPFS	0,75	0,05	1,46	0,04	-0,04	0,12
FA	MentS-self	LPFS	0,70	0,04	1,35	0,04	-0,03	0,11
ES	MentS-other	LPFS	0,60	0,25	0,97	-0,03	-0,08	0,00

Pastaba. EA – emocinis apleistumas, FA – fizinis apleistumas, ES – emocinis smurtas, MentS-Self – į save nukreipta mentalizacija; EI – emocijų išreiškimas, MentS – bendra mentalizacija; MentS-Other – į kitus nukreipta mentalizacija, LPFS – bendras asmenybės funkcionavimo lygis, b – nestandartizuoti efekto koeficientai, PI – pasikliautinieji intervalai, PI po sav. – pasikliautinieji intervalai pritaikius savirankos metodą. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai parodė, kad į save nukreipta mentalizacija yra statistiškai reikšmingas emocinio apleistumo ir asmenybės funkcionavimo sąsajos dalinis mediatorius ($b = 0,08$, 95%PI [0,01; 0,15]). Didesnis emocinio apleistumo patyrimas prognozuoja prastesnę į save nukreiptą mentalizaciją (a kelio $b = -0,14$, $p < 0,05$), o prastesnė į save nukreipta mentalizacija prognozuoja didesnius asmenybės funkcionavimo sutrikdymus (b kelio $b = -0,58$, $p < 0,05$). Šiame modelyje visas efektas buvo statistiškai reikšmingas ($b = 0,93$, $p < 0,05$), tiesioginis efektas lieka reikšmingas ($b = 0,69$, $p < 0,001$, 95%PI [0,41; 0,96]). Taip pat ir emocijų išreiškimas yra statistiškai reikšmingas emocinio apleistumo ir asmenybės funkcionavimo sąsajos dalinis mediatorius ($b = 0,06$, 95%PI [0,02; 0,10]). Didesnis emocinio apleistumo patyrimas prognozuoja prastesnę emocijų išreiškimą (a kelio $b = -0,17$, $p < 0,05$), o prastesnis emocijų išreiškimas prognozuoja didesnius asmenybės funkcionavimo sutrikdymus (b kelio $b = -0,35$, $p < 0,05$). Šiame modelyje visas efektas buvo statistiškai reikšmingas ($b = 0,93$, $p < 0,05$), tiesioginis efektas lieka reikšmingas ($b = 0,75$, $p < 0,001$, 95%PI [0,42; 1,08]). Kadangi abiejais atvejais tiesioginis efektas yra reikšmingas, darome išvadą, kad į save nukreipta mentalizacija ir emocijų išreiškimas tik dalinai medijuoja ryšį tarp emocinio apleistumo patyrimo ir jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygio.

Tuo tarpu bendri mentalizacijos gebėjimai ir į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai nebuvo statistiškai reikšmingi mediatoriai tarp fizinio apleistumo ir asmenybės funkcionavimo jauno suaugusiojo

amžiuje. Atsižvelgiant į netiesioginį efektą, bendri mentalizacijos gebėjimai bei į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai nepaaiškina ryšio tarp fizinio apleistumo ir asmenybės funkcionavimo lygio. Į kitus nukreipta mentalizacija taip pat nebuvo statistiškai reikšmingas mediatorius tarp emocinio smurto patyrimo ir asmenybės funkcionavimo jauno suaugusiojo amžiuje.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad penktoji hipotezė pasitvirtino iš dalies: į save nukreipta mentalizacija ir emocijų išreiškimas veikia kaip daliniai mediatoriai tarp emocinio apleistumo patyrimo vaikystėje ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiame tyrime buvo siekiama ištirti jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos bei asmenybės funkcionavimo lygio sąsajas, analizuojant reiškinių tarpusavio koreliacijas, nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos kaip asmenybės funkcionavimo lygio prognostinių veiksnių vaidmenį bei mentalizacijos kaip medijuojančio veiksnio vaidmenį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

4.1. Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajos

Visų pirma, kalbant apie nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajas, šio tyrimo rėmuose atsiskleidė tik tam tikra jų dalis. Tiksliau, būtent didesnis emocinio apleistumo patyrimas labiausiai siejosi su atskiromis mentalizacijos dimensijomis: su prastesne į save nukreipta mentalizacija bei prastesniu emocijų išreiškimu. Taip pat didesnio fizinio apleistumo patyrimas siejosi su prastesniais bendros mentalizacijos gebėjimais ir į save nukreipta mentalizacija. Atsižvelgiant į šiuos gautus rezultatus, galima teigti, kad jie atliepia tyrėjų randamas reikšmingas sąsajas tarp nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų jauno suaugusiojo amžiuje. Tyrimų lauke gaunami reikšmingi rezultatai, kurie rodo, kad nepalankių vaikystės patirčių patyrimas stipriai susijęs su silpnesniais mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje (Wagner-Skacel et al., 2022). Kiti tyrėjai taip pat pastebi nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su prastesniais mentalizacijos gebėjimais nagrinėjant depresijos pasireiškimą jaunų suaugusiųjų tarpe (Rnic et al., 2018). Be to, tyrimai atskleidžia, kad nepalanki vaikystės patirtis, pavyzdžiui, patirta nepriežiūra, siejasi su jaunų suaugusiųjų mentalizacijos sunkumais ir dar papildo, kad tai sukelia galimybę formuotis ribinių bei narcistiškų asmenybės bruožų formavimuisi (Duval et al., 2018). Taigi per daug konkrečiai neišskiriant konkrečių nepalankių vaikystės patirčių formų, tyrimų lauke galima matyti tendencijas, kad neigiamos vaikystės patirtys siejasi su silpnesniais mentalizacijos gebėjimais. Bandant paaiškinti stebimas sąsajas šiame tyrime, galima atsižvelgti į tai, kad prieraišumo santykiai ir yra ta erdvė, kurioje vystosi mentalizacijos gebėjimai, kai vaikui prieraišumo objektas (dažniausiai tėvai) atspindi emocinę patirtį (Huang et al., 2020). Būtent dėl nepalankių vaikystės patirčių patyrimo santykyje su tėvais besiformuojantis nesaugus prieraišumas sutrikdo mentalizacijos gebėjimų raidą, o kas svarbiausia – šis ryšys išlieka ir suaugus (Huang et al., 2020). Dėl tokių stebimų sąsajų autoriai akcentuoja mentalizacija pagrįstos terapijos svarbą prievartą ir nepriežiūrą vaikystėje patyrusiems asmenims. Šalia nesaugaus prieraišumo formavimosi, kaip vieno iš svarbių aspektų, padedančių geriau paaiškinti nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos sąsajas, Doba su kolegomis (2022) išryškina emocijų reguliacijos svarbą. Autoriai teigia, kad vaikystėje patirtas

traumuojantis įvykis turi reikšmingą netiesioginį poveikį potrauminio streso sindromo simptomams, nes yra susijęs su hipomentalizavimu ir neadaptiviomis kognityvinėmis emocijų reguliavimo strategijomis (t. y. savęs kaltinimu, raminiu, katastrofizavimu) (Doba et al., 2022). Taigi atsižvelgiant į tyrėjų gaunamus rezultatus galima matyti, kad nepalankių vaikystės patirčių ir prastesnės mentalizacijos ryšį galima paaiškinti tiek teorinėmis išvalgomis per prieraišumo prizmę, tiek ir atkreipiant dėmesį į itin svarbų psichologinį reiškinį – emocijų reguliaciją.

Visgi šiame darbe išsiskiria gauti rezultatai apie emocinio smurto patyrimą – pagal gautus rezultatus, didesnis emocinio smurto patyrimas siejosi su geresniais ir kitus nukreiptais mentalizacijos gebėjimais. Žvelgiant į tyrimus, rezultatai rodo, kad emocinio smurto patyrimas sutrikdo vaikų emocijų supratimą, todėl jie sunkiai atpažįsta tiek savo, tiek ir kitų emocijas (Riggs, 2019). Svarbi mintis tai, kad dėl emocinio smurto patyrimo trūksta empatijos ir gebėjimo atpažinti tam tikrus socialinius ženklus sąveikose su kitais žmonėmis (Riggs, 2019). Smurtinės patirtys siejamos su pačių tėvų silpnais mentalizacijos gebėjimais, ko pasekoje tai destruktiviai veikia asmens gebėjimą reflektuoti tiek apie savo, tiek apie kitų asmenų psichines būsenas (Bateman & Fonagy, 2019). Li su kolegomis (2020) atliktas tyrimas išryškino, kad net kontroliuojant kitas nepalankias vaikystės patirtis būtent emocinis smurtas turėjo ypač reikšmingą įtaką jaunų suaugusiųjų depresijos pasireiškimui, o šioje sąsajoje didelę reikšmę turėjo hipermentalizavimas arba hipomentalizavimas susidūrus su emociniu smurtu vaikystėje. Visgi autoriai pabrėžia, kad vidutiniai arba aukšti mentalizacijos gebėjimai gali būti ir kaip apsauginis veiksnys nepalankių vaikystės patirčių patyrimo ir tolimesnių psichologinių sunkumų vystymosi kontekste (Li et al., 2020). Apibendrinus stebimas tendencijas tyrimų lauke ir neatitikimą su gautais rezultatais šiame konkrečiame tyrime, galima manyti, kad analizuojamų reiškinų – emocinio smurto patyrimo ir kitus nukreiptos mentalizacijos – ryšiui galėjo turėti įtakos kiti veiksniai, tokie kaip išvystytas aukštas empatijos lygis arba gerai išvystyti mentalizacijos gebėjimai jauno suaugusiojo amžiuje nepaisant nepalankių vaikystės patirčių patyrimo. Tokias išvalgas gali paremti Greenberg su kolegomis (2018) tyrimo rezultatai, kurie atskleidžia, kad vidutiniškai suaugusiųjų, vaikystėje patyrusių traumuojančią įvykį, empatijos lygis buvo aukštesnis nei suaugusiųjų, kurie nepatyrė traumuojančio įvykio. Be to, traumos sunkumas teigiamai koreliavo su įvairiais empatijos komponentais, kas rodo, kad vaikystėje patirta trauma padidina asmens gebėjimą pažvelgti iš kito žmogaus perspektyvos ir suprasti kito psichinę, emocinę būseną, o svarbiausia – kad šis poveikis yra ilgalaikis (Greenberg et al., 2018). Be to, teoriniuose požiūriuose svarstomas atsparumą didinantis mentalizacijos mechanizmas būtent neklinikinėse imtyse ir jo funkcija iš naujo įvertinant ir apdorojant nepalankias vaikystės patirtis, pvz. emocinę prievartą (Fonagy et al., 2017; Luyten et al., 2020). Šalia to, Klika ir Herrenkohl (2013) pateikia taip pat svarbią išvalgą, kad net ir susidūrę su nepalankiomis vaikystės patirtimis, vaikai gali tapti atspariais suaugusiais, dėka

patirtos socialinės paramos pereinant iš paauglystės į suaugusiojo laikotarpį. Taigi, apibendrinus galima teigti, kad gauti rezultatai dalinai atliepia įvairias tyrimuose ir teoriniame lauke kylančias išvalgas, o prieštarigus rezultatus galima paaiškinti tuo, kad nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos gebėjimų ryšys jauno suaugusiojo amžiuje gali varijuoti ir priklausyti nuo individualaus asmens reagavimo procesų į nepalankią vaikystės patirtį, taip pat ir kitų su aplinka, paties asmens psichologiniu atsparumu susijusių aspektų.

4.2. Jaunų suaugusiųjų nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajos

Šiame tyrime taip pat nustatyta, kad didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę dimensiją. Tiksliau, tiek su prastesniu bendru asmenybės funkcionavimo lygiu, tiek ir su prastesniu savasties ir tarpasmeniniu funkcionavimu siejasi bendras nepalankių vaikystės patyrimas bei didesnė dalis nepalankių vaikystės patirčių formų, kurios nagrinėjamos šiame darbe (emocinis smurtas, emocinis apleistumas bei fizinis apleistumas), išskyrus fizinį ir seksualinį smurtą. Moksliniai tyrimai taip pat atskleidžia stiprų ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo (Amini et al., 2023; d’Huart et al., 2022; Kampling et al., 2022). Pavyzdžiui, vienas tyrimų nurodo, kad tiek bendrai patirta vaikystėje nepriežiūra, tiek emocinis apleistumas, emocinis smurtas ir seksualinis smurtas siejosi su prastesniu asmenybės funkcionavimu (d’Huart et al., 2022). Kita vertus, Back su kolegomis (2021) pateikia pastebėjimą, kad vaikystėje patiriamos būtent emocinės traumos (tiek emocinis smurtas, tiek emocinis apleistumas) gali būti ypač svarbios asmenybės funkcionavimo sutrikdymams. Tai dalinai siejasi ir su šio tyrimo gautais rezultatais – stipriausia sąsaja matoma būtent tarp didesnio emocinio apleistumo patyrimo vaikystėje ir didesnių jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo sutrikdymų, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę dimensiją.

Tai, kad analizuojant nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajas randami reikšmingi ryšiai tiek su savasties, tiek su tarpasmenine dimensija, atspindi ir kitų autorių atlikti tyrimai. Pavyzdžiui, d’Huart su kolegomis (2022) išskiria, kad būtent savasties funkcionavimas užima svarbų vaidmenį analizuojant emocinio apleistumo patyrimą ir vėlesnes psichinės sveikatos problemas. Tuo tarpu kiti autoriai randa reikšmingas sąsajas tarp nepalankių vaikystės patirčių bei tarpasmeninio funkcionavimo, o kartu išryškina emocijų reguliacijos vaidmens svarbą šiose sąsajose. Poole su kolegomis (2018) teigia, kad emocinė disreguliacija, atsirandanti dėl nepalankių vaikystės patirčių patyrimo, daro įtaką kaip individas interpretuoja emocinius ženklus ir kaip sąveikauja aplinkoje su kitais žmonėmis. Šioje vietoje atsiskleidžia nepalankių vaikystės patirčių patyrimo reikšmingos sąsajos su jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimu, turint omenyje labiau tarpasmeninio funkcionavimo

dimensiją. Taigi tyrimų lauke galima matyti, kad analizuojant nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su asmenybės funkcionavimo lygiu, randamos sąsajos tiek su savasties, tiek su tarpasmeniniu funkcionavimu, o tai atsiskleidžia ir šiame tyrime.

Dagnino su kolegomis (2020) pastebi ne tik reikšmingas sąsajas tarp šių reiškinių, tačiau ir tai, kad patyrusiems nepalankių vaikystės patirčių dažniau pasireiškia asmenybės funkcionavimo sutrikdymai, kas savo ruožtu didina depresijos simptomatikos išsivystymo tikimybę. Taip pat ir kiti autoriai pastebi, kad asmenybės funkcionavimo lygis, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninio funkcionavimo sritis, reikšmingai sąveikauja su nepalankiomis vaikystės patirtimis prognozuojant jaunų suaugusiųjų depresijos, nerimo ir somatinius simptomus (Kerber et al., 2023). Čia vėlgi išryškėja palaikančio globėjų ar tėvų (prieraišumo objekto) vaikystėje svarba ir vaidmuo – fizinės ar emocinės prievartos, nepriežiūros išgyvenimas ir to sąsaja su prastesniu asmenybės funkcionavimu didina psichopatologijos vystymosi tikimybę. Kaip pastebi Kampling su kolegomis (2022), saugių santykių patyrimas ir saugus prieraišumas bei tinkamas emocinis atspindėjimas vaikystėje palengvina sklاندus asmenybės funkcionavimo vystymąsi, o atsižvelgiant į tai, patiriamas tėvų ar globėjų netinkamas elgesys arba nesaugus prieraišumas gali trikdyti šiuos raidos procesus, dėl ko ir atsiranda sąsajos su asmenybės funkcionavimo sutrikdymais. Taigi, apibendrinus, šiame darbe gauti rezultatai apie nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo sąsajas dera su kitais atliktais empiriniais tyrimais.

4.3. Jaunų suaugusiųjų mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajos

Dar viena hipotezė, kuri pasitvirtino šiame tyrime yra tai, kad silpnesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę dimensijas. Žvelgiant detaliau, šio tyrimo rėmuose atsiskleidžia, kad stipriausia sąsaja yra tarp silpnesnių į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimų ir didesnių asmenybės sutrikdymų.

Lyginant gautus rezultatus su empiriniais tyrimais, galima matyti juose randamas reikšmingas sąsajas tarp mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo (Antonsen et al., 2016; Nazzaro et al., 2017; Zettl et al., 2020). Pavyzdžiui, Zettl su kolegomis (2020) tyrimas atskleidė, kad visi asmenybės funkcionavimo lygio aspektai buvo reikšmingai susiję su mentalizacija. Rezultatai parodė, kad tapatumo, apsisprendimo, empatijos ir artimumo sričių sutrikdymas siejasi su žemesniais mentalizacijos gebėjimais, o asmenybės disfunkcijos nebuvimas arba žemas jos lygis siejasi kaip tik su geresniais mentalizacijos gebėjimais (Zettl et al., 2020). Taigi tokie tyrimo rezultatai atliepia ir šiame tyrime gautus rezultatus, kai mentalizacija siejosi su visais asmenybės funkcionavimo aspektais: tiek su bendru asmenybės funkcionavimu, tiek su savasties ir tarpasmenine dimensija. Tuo tarpu Fonagy su kolegomis (2016) suaugusiųjų imtyje atliktas tyrimas atskleidė, kad prastesni refleksijos gebėjimai siejosi su

neadaptiviu asmenybės funkcionavimu, ypač siejant tai su primityviais gynybos mechanizmais, tapatybės difuzijos aspektu (kai tapatybė yra nesusiformavusi arba yra neaiški). Atkreipiant dėmesį į pastarąjį tyrimą ir į tai, kad šiame darbe pristatomame tyrime išryškėjo, jog būtent prastesni į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai siejasi su didesniais asmenybės sutrikdymais, išryškėja, kad reflektavimas apie save (savo mintis, jausmus, nuostatas, norus, įvairias patiriamas psichines būsenas ir t.t.) yra ypač svarbus tapatybės formavimosi procese. Nors anksčiau minėtas tyrimas neatskleidžia specifinių mentalizacijos aspektų (pvz. mentalizacijos krypties), tačiau žvelgiant plačiau ir palyginant tyrimų rezultatus, galima matyti, kaip išryškėja išties glaudus mentalizacijos gebėjimų ir asmenybės funkcionavimo ryšys, o šalia to iškyla būtent į save nukreiptos mentalizacijos vaidmens svarba.

Teoriniame lauke taip pat galima rasti šiame tyrime gautus rezultatus patvirtinančias išvalgas. Šiame kontekste svarbi mentalizacijos teorijos mintis, kad prierašumo sutrikimai vaikystėje gali trukdyti vystytis tiksliais mentalizacijos gebėjimams, o tai turi įtakos tapatybės formavimuisi ir tarpasmeniniam funkcionavimui (Ball Cooper et al., 2021). Teoriniai aspektai apie mentalizaciją atskleidžia, kad trauminė vaikystės patirtis sutrikdo gebėjimą reflektuoti tiek savo, tiek kitų žmonių būsenas, o tai kartu didina riziką tokių psichinių sutrikimų, kaip PTSD (Bateman & Fonagy, 2019). Tokias išvalgas patvirtina ir gausus empirinių tyrimų laukas, kuriame išryškėja, kad menki mentalizacijos gebėjimai siejami su įvairiomis psichiatrinėmis būklėmis, įskaitant priklausomybes (Innamorati et al., 2017; Kopera et al., 2020; Luyten et al., 2020). O šalia jau paminėtų randamų sąsajų tarp mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo, kiti empiriniai tyrimai patvirtina ryšį tarp mentalizacijos ir asmenybės patologijos (Chiesa & Fonagy, 2014; Fischer-Kern et al., 2013; Gagliardini et al., 2023), ypač su ribiniu asmenybės sutrikimu (Beck et al., 2017; McLaren et al., 2022; Rifkin-Zybutz, 2021). Atsižvelgiant į tokias reikšmingas sąsajas empiriniuose tyrimuose, išryškėja mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo ryšio svarba ir neklinikinėse imtyse galvojant apie ankstyvus intervencijos žingsnius, kuriais būtų siekiama stiprinti jaunų suaugusiųjų mentalizacijos gebėjimus ir tokiu būdu būtų gerinamas tiek savasties, tiek tarpasmeninis funkcionavimas, mažinant psichopatologijos riziką. Taigi, apibendrinus, šiame tyrime gautos sąsajos tarp mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo dera su teoriniais aspektais bei atliktais empiriniais tyrimais.

4.4. Jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostiniai veiksniai

Kalbant apie jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygio prognostinių veiksnių analizę, tyrimas atskleidė, kad tiek didesnis bendras nepalankių vaikystės patirčių patyrimas, tiek silpnesni bendri mentalizacijos gebėjimai prognozuoja prastesnį asmenybės funkcionavimo lygį. Žvelgiant į detalesnę analizę, būtent didesnio emocinio apleistumo patyrimas, prastesni į save nukreiptos mentalizacijos ir

emocijų apdorojimo gebėjimai prognozuoja didesnius asmenybės funkcionavimo sutrikdymus jauno suaugusiojo amžiuje.

Žvelgiant į mokslinius tyrimus, d'Huart su kolegomis (2022) tyrimo rezultatai atsikleidė, kad tiek bendra vaikystėje patirta nepriežiūra, tiek emocinis apleistumas, tiek seksualinis smurtas prognozavo būtent savasties funkcionavimo dimensiją, o ne tarpasmeninę dimensiją. Nors šių duomenų negalima detaliau palyginti su šiame darbe atliktu tyrimu, nes į analizę buvo įtrauktas tik bendras asmenybės funkcionavimo lygis, visgi duomenys vieni kitiems neprieštarauja emocinio apleistumo aspektu. Remdamiesi gautomis išvadomis tyrėjai akcentuoja, jog būtent emocinis apleistumas yra ypač svarbus nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo kontekste ir neturėtų būti nureikšmintas šalia tų nepalankių vaikystės patirčių, kurios yra akivaizdesnės (pvz. fizinis smurtas) (d'Huart et al., 2022). Tai atsiskleidžia ir šiame darbe atliktoje analizėje, kai iš nepalankių vaikystės patirčių emocinis apleistumas išryškėjo kaip reikšmingai asmenybės funkcionavimo lygį prognozuojantis veiksnys. Šioje vietoje svarbi autorių Jin su kolegomis (2023) mintis, kad jaunų suaugusiųjų ankstyvo emocinio apleistumo patirtis lemia mažesnę emocinį jautrumą. Tai gali paaiškinti kaip būtent šios rūšies nepalankios vaikystės patirties patyrimas gali daryti įtaką jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimui, ypač paveikiant tarpasmeninę sritį per emocinio jautrumo nebuvimą. Visgi yra tyrimų, kuriuose randama kitokių tendencijų. Pavyzdžiui, Li su kolegomis (2020) savo tyrime atskleidžia, kad emocinis smurtas turi reikšmingą efektą suaugusiųjų depresijai net ir tuo atveju, kai yra kontroliuojamos kitos nepalankių vaikystės patirčių rūšys ir mentalizacijos sunkumai. Detaliau analizuojant šį poveikį, autoriai teigia, kad būtent hipermentalizavimas ir hipomentalizavimas yra tie mechanizmai, dėl kurių patirtas emocinis smurtas vaikystėje gali sukelti depresiją suaugusiojo amžiuje (Li et al., 2020). Taigi šie autoriai atskleidžia būtent emocinio smurto patyrimo reikšmingumą. Galima matyti, kad tyrimuose atsiskleidžia skirtingų nepalankių vaikystės patirčių poveikis jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimui, bet visgi svarbiausias išryškėjęs aspektas – jog mentalizacija užima ypatingą vaidmenį stebint nepalankių vaikystės patirčių kaip jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo prognostinio veiksnio egzistavimą. Šalia to svarbi Li su kolegomis (2020) mintis, kad vidutinis arba aukštas mentalizavimo gebėjimų lygis gali būti ir kaip apsauginis veiksnys, sustabdantis kelią nuo nepalankių vaikystės patirčių iki depresijos suaugusiojo amžiuje.

Tęsiant apie mentalizacijos vaidmenį, šiame darbe išryškėjo, kad į save nukreipta mentalizacija – gebėjimas suprasti ir reflektuoti apie savo psichikos būsenas – yra ypač svarbus aspektas prognozuojant jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo lygį. Moksliniai tyrimai, atlikti paauglių imtyje, atskleidžia, kad kai į kitus nukreipta mentalizacija yra ypač svarbi orientuojantis socialiniame pasaulyje, į save nukreipta mentalizacija yra svarbi susiduriant su psichologiniais sunkumais ir atlieka reikšmingą

vaidmenį emocijų reguliacijos procese (Ballespí et al., 2021). Atsižvelgiant į šiame magistro darbe gautus rezultatus, galima manyti, kad ir jaunų suaugusiųjų imtyje į save nukreipta mentalizacija veikia kaip ypač reikšmingas veiksnys asmenybės funkcionavimo kontekste. Nors žvelgiant į tyrimus, dažnai matoma mentalizacijos kaip medijuojančio veiksnio vaidmuo (Doba et al., 2022; Nonweiler et al., 2023; Krakau et al., 2021), glaudžios sąsajos su psichologiniais sunkumais jauno suaugusiojo amžiuje išryškina gebėjimo reflektuoti apie savo psichines būsenas reikšmingumą prognozuojant asmenybės funkcionavimo lygį, tiek savasties, tiek tarpasmeniniu aspektu.

Kalbant apie emocijų apdorojimą kaip jaunų suaugusiųjų funkcionavimo prognostinį veiksnį, moksliniuose tyrimuose galima matyti reikšmingų rezultatų, kurie gali paaiškinti šią sąveiką. Nors pastebima, kad patyrus, pavyzdžiui, emocinį smurtą vaikystėje, vaikai patiria sunkumų identifikuoti savo ir kitų emocijas, pasižymi empatijos trūkumu ir socialinių ženklų atpažinimo sutrikdymais (Riggs, 2019), visgi yra tyrimų, kurie atskleidžia, kad būtent emocijų apdorojimo aspektas mentalizacijos procesuose užima ypač svarbią vietą kalbant apie jaunų suaugusiųjų funkcionavimą. Mirman su kolegomis (2021) teigia, kad nepalankios vaikystės patirtys gali turėti ilgalaikį poveikį jaunų suaugusiųjų emociniam apdorojimui, taip paveikiant tiek jų psichologinę gerovę (pasireiškia stipresni nerimo ir depresijos simptomai), tiek ir neurologinius procesus. Tokioms mintims pritaria ir Young su Widom (2014), kurie teigia, kad tiek smurto, tiek nepriežiūros patyrimas vaikystėje siejami su kognityviniais trūkumais, kas gali lemti emocijų apdorojimo sutrikdymus. Tiksliau, šių autorių tyrimas atskleidė, kad tie asmenys, kurie vaikystėje patyrė smurtą ir (arba) nepriežiūrą, ne taip tiksliai apdoroja emocijas vaizduojančius paveikslėlius (Young & Widom, 2014). Gauti rezultatai parodė, kad ypač nepriežiūra (apleistumo patyrimas) lėmė teigiamų emocijų, bet ne neigiamų emocijų atpažinimo trūkumus. Autoriai tai bando paaiškinti per tai, kad vaikystėje asmenims, patyrusiems smurtą arba nepriežiūrą susiformavo neigiama pasaulėžiūra, kuri trikdo teigiamų emocijų atpažinimą, arba, kad apskritai jie neturėjo galimybės patirti ir suvokti teigiamų emocijų, todėl suaugus sunkiau atpažinti ir atskirti teigiamas emocijas (Young & Widom, 2014). Visgi, kiti autoriai pastebi emocijų apdorojimo procesų svarbą neišskiriant atskirų emocijų (teigiamų ar neigiamų). Hepp su kolegomis (2021) atliktas tyrimas atskleidė, kad jaunų suaugusiųjų didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejosi su didesniu nepasitikėjimu ir didesniu neigiamai pakreiptu emocijų apdorojimu. Kalbant tiksliau apie emocijų apdorojimo procesus, tyrimo duomenys atskleidė, kad patyrę nepalankias vaikystės patirtis jauni suaugę yra linkę suvokti dirgiklius labiau neigiamai, nei tokie, kokie jie yra iš tikrųjų (Hepp et al., 2021). Tai iliustruoja pavyzdys, kai jauni suaugę, daugiau patyrę nepalankių vaikystės patirčių, labiau neigiamai vertino įvairias emocines išraiškas, tokias kaip piktas, išsigandęs ar net laimingas. Tokie tyrimo rezultatai atskleidžia svarbą atsižvelgti į nepalankių vaikystės patirčių patyrimą kaip veiksnį, kuris sukuria neigiamas pasekmes –

šiuo atveju išryškėja poveikis būtent emocijų apdorojimo procesams, ko pasekoje paveikiamas asmenybės funkcionavimas. Taigi žvelgiant į gautus rezultatus ir atsižvelgiant į moksliniame lauke pateikiamas įžvalgas bei galimus paaiškinimus, išryškėja emocinio apleistumo, į savęs nukreiptos mentalizacijos ir emocijų apdorojimo svarba prognozuojant jauno suaugusiojo funkcionavimo lygį.

4.5. Mentalizacija kaip medijuojantis veiksnys tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo

Šiame tyrime taip pat buvo siekta įvertinti, ar mentalizacija veikia kaip medijuojantis veiksnys tarp nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo jauno suaugusiojo amžiuje. Analizuojant šias sąveikas, rezultatai atskleidė, kad į save nukreipta mentalizacija ir emocijų išreiškimas iš dalies darė įtaką ryšiui tarp emocinio apleistumo patyrimo vaikystėje ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje. Tai reiškia, kad didesnis emocinio apleistumo patyrimas, t.y. emocinio palaikymo, dėmesio, ir emocinių poreikių atliepimo vaikystėje trūkumas ar visiškai nebuvimas gali turėti neigiamą poveikį prastesniam asmenybės funkcionavimui suaugus, o šiam poveikiui dalinai įtaką gali daryti būtent gebėjimas reflektuoti apie savo psichines būsenas, gebėjimas įvardinti, išreikšti emocijas. Lyginant gautus rezultatus su moksliniuose tyrimuose randamais rezultatais, galima matyti, kad dažnai mentalizacijos gebėjimai randami kaip medijuojantis veiksnys tarp įvairių nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo jau suaugus (Doba et al., 2022; Wagner-Skacel et al., 2022). Pavyzdžiui, vienas iš tyrimų atskleidžia, kad mentalizacijos gebėjimai pilnai medijuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir disociacijos, o kartu su tuo pasireiškia didesni depresijos, nerimo, somatizacijos simptomai (Wagner-Skacel et al., 2022).

Žvelgiant į tyrimus, kuriuose detaliau analizuojamas mentalizacijos vaidmuo, galima matyti, kad būtent į save nukreipta mentalizacija dažnai randama kaip medijuojantis veiksnys tarp nepalankių vaikystės patirčių ir su psichoze susijusių pasekmių – būtent savęs suvokimo ir savasties ribų sutrikdymai užima svarbų vaidmenį psichozės vystymosi kontekste (Nonweiler et al., 2023). Šalia to, reikšmingi ir Krakau su kolegomis (2021) atlikto tyrimo rezultatai, kurie atskleidė, kad tapatumo suvokimas ir reflektavimo apie save gebėjimai turėjo stipriausią mediacinį poveikį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir psichikos sutrikimų jau suaugus. Nors vis dar trūksta tyrimų, bandant atskleisti mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio sąsajas ir kyla pasvarstymų, kad visos asmenybės funkcionavimo lygio aspektai ir mentalizacijos konstruktas yra labai panašūs (Zettl et al., 2020), akivaizdu, kad gebėjimas reflektuoti apie save (savo mintis, emocijas, psichines būsenas ir kt.) yra ypač reikšmingas veiksnys.

Kalbant apie gautą rezultatą, jog emocijų išreiškimas medijuoja ryšį tarp emocinio apleistumo patyrimo ir jaunų suaugusiųjų asmenybės funkcionavimo, tyrimuose galima rasti įvairias tendencijas. Tyrimuose galima matyti tendencijas, kad sunkumai atpažinti ir reguliuoti savo emocijas yra dažnai stebimi nepalankias vaikystės patirtis patyrusių jaunų suaugusiųjų imtyje ir kartu tyrimų rezultatai atskleidžia, jog emocijų identifikavimas ir jų reguliavimas prognozuoja jaunų suaugusiųjų psichikos sveikatos sunkumus (Espeleta et al., 2020). Visgi kalbant apie emocijų išreiškimo aspektą, anot Sedighimornani ir kt. (2021), kai tėvai (ar pagrindiniai globėjai) į vaiko neigiamas emocijas reaguoja su kritika, arba kai yra supratimo, šilumos stoka, vaikas pamažu formuojama išvada, kad neigiami jausmai gali būti nepriimtinas silpnumo požymis, kuris lemia neigiamą kitų vertinimą – tokiu būdu tėvų reakcijos į vaiko emocijas pobūdis prisideda prie neigiamo savęs suvokimo formavimosi, kuris turi tęstinumą laike. Palaipsniui besiformuojantys įsitikinimai apie neigiamų emocijų išgyvenimo ar reiškimo nepriimtinumą gali prisidėti ir prie įvairių psichologinių problemų išsivystymo, tačiau svarbiausia – kad tai lemia neproduktyvius bandymus slopinti neigiamas emocijas arba išvis jų vengti, ypač kai yra patiriamas stresas (Sedighimornani et al., 2021). Tokios tendencijos išryškina emocijų išreiškimo svarbą nepalankių vaikystės patirčių kontekste turint omenyje jaunų suaugusiųjų imtį neklinikinėje imtyje. Panašu, kad emocinio apleistumo patyrimas visapusiškai paveikia emocijų reguliacijos įgūdžius, o tam tikri su emocijų išreiškimu susiję ir susiformavę būdai gali turėti didelę svarbą asmenybės funkcionavimui net ir suaugus.

Apibendrinant visus šiame darbe gautus rezultatus, galima teigti, kad jaunų suaugusiųjų nepalankios vaikystės patirtys, mentalizacijos gebėjimai ir asmenybės funkcionavimas turi reikšmingų sąsajų. Nagrinėjant tiek prognostinius veiksnius, tiek mediacinius ryšius, atsiskleidžia tai, jog emocinio apleistumo patyrimas, į save nukreipta mentalizacija ir emocinės mentalizacijos aspektai (emocijų apdorojimas, emocijų išreiškimas) yra ypač reikšmingi aspektai siekiant mažinti psichopatologijos pasireiškimo riziką jauno suaugusiojo amžiuje.

4.6. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų kryptys

Žvelgiant į šio tyrimo rezultatus, labai svarbu atsižvelgti į tyrimo ribotumus. Vienas iš šio tyrimo ribotumų yra tai, kad tyrimo dalyvių atsakymai buvo renkami taikant netikimybinę patogiają atranką internetiniu būdu, o tai reiškia, kad gautų rezultatų negalima vertinti generalizuotai, svarbu žvelgti į juos turint omenyje konkrečią šio tyrimo imtį. Taip pat svarbu ir tai, kad renkant duomenis anketą apėmė ne tik šiame tyrime naudojami klausimynai, bet ir kiti projekto rėmuose numatyti klausimynai, kas gerokai prailgino anketos pildymo laiką. Tai galėjo paveikti tyrimo rezultatus, apriboti galimybes pasiekti

didesnę tiriamųjų auditoriją. Taip pat svarbu atsižvelgti ir į dar vieną ribotumą – didesnė tiriamųjų dalis buvo moterys, dėl to gautus rezultatus reikėtų vertinti atsargiai (atsižvelgti į tai, kad vyrų procentas žymiai mažesnis). Be to, reikėtų atsargiai vertinti rezultatus ypač dėl prognozavimo atsižvelgiant į nepalankių vaikystės patirčių nutolimą nuo normaliojo skirstinio. Nors ir buvo atsižvelgta į visas būtinas modelių sąlygas, svarbu turėti omenyje ir statistinius ribotumus.

Kalbant apie tolimesnių tyrimų kryptis, būtų galima nagrinėti nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo sąsajas reprezentatyvesnėje imtyje įtraukiant daugiau vyrų bei atliekant palyginimus skirtingose grupėse pagal lytį. Taip pat būtų tikslinga nuodugniau iširti mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo lygio instrumento sąsajas ir galimą konstrukto panašumą, įtraukiant į tyrimą ne tik mentalizacijos kryptis ar emocinės mentalizacijos aspektus, tačiau ir kitas dimensijas. Tuo pačiu atsižvelgiant į tai, kad būtent emocijų apdorojimas ir išreiškimas išryškėjo kaip svarbūs aspektai nepalankių vaikystės patirčių ir asmenybės funkcionavimo kontekste, būtų svarbu daugiau dėmesio skirti būtent emocinės mentalizacijos detalesnei analizei įvairių psichologinių sunkumų jauno suaugusiojo amžiuje turint omenyje nepalankių (trauminių) vaikystės patirčių kontekstą.

4.7. Praktinės rekomendacijos

Atsižvelgiant į šiame darbe išryškėjusias reikšmingas sąsajas tarp nepalankių vaikystės patirčių, mentalizacijos ir asmenybės funkcionavimo, labai svarbu psichikos sveikatos specialistų praktiniame darbe susidūrus su asmenybės funkcionavimo sutrikdymus patiriančiais jaunais suaugusiais, skirti dėmesio intervencijoms, kurios būtų nukreiptos į emocinės mentalizacijos aspektus (ypač emocijų apdorojimo ir išreiškimo) bei reflektavimo apie save įgūdžius. Atsižvelgiant į save orientuotos mentalizacijos vaidmenį, svarbu taikyti metodus, kurie skatintų jaunus suaugusiuosius reflektuoti apie save, geriau suprasti savo mintis, jausmus, norus, įvairias patiriamas psichines būsenas. Šalia to, nepalankių vaikystės patirčių patyrimo kontekste labai svarbu teikti dėmesį ne tik emocijų identifikavimui, tačiau ir emocijų apdorojimo bei išreiškimo procesams. Išryškėjęs būtent su emocine sfera susijusių nepalankių vaikystės patirčių reikšmingumas skatina atsižvelgti ne tik į fizines ar seksualines smurto formas, tačiau „nepražiūrėti“ ypač reikšmingų, bet mažiau pastebimų nepalankių vaikystės patirčių rūšių, kaip emocinis apleistumas. Integruojant šiuos aspektus į praktinį darbą su jaunais suaugusiais, patiriančiais įvairių su asmenybe susijusių sunkumų, visapusiškai stiprinant mentalizacijos įgūdžius galima siekti adaptyvesnio asmenybės funkcionavimo, o kartu mažinti psichopatologijos pasireiškimo riziką nepalankių vaikystės patirčių kontekste.

IŠVADOS

- 1.1. Didesnis fizinio apleistumo patyrimas vaikystėje siejasi su silpnesniais bendros mentalizacijos ir į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje.
- 1.2. Didesnis emocinio apleistumo patyrimas vaikystėje siejasi su silpnesniais į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimais ir prastesniu emocijų išreiškimu jauno suaugusiojo amžiuje.
- 1.3. Didesnis emocinio smurto patyrimas vaikystėje siejasi su geresniais į kitus nukreiptais mentalizacijos gebėjimais jauno suaugusiojo amžiuje.
2. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas (išskyrus fizinį ir seksualinį smurtą) siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę sritis.
3. Silpnesni mentalizacijos gebėjimai siejasi su prastesniu asmenybės funkcionavimu jauno suaugusiojo amžiuje, apimant tiek savasties, tiek tarpasmeninę sritis: labiausiai silpnesni į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai susiję su didesniais asmenybės sutrikdymais.
4. Nepalankių vaikystės patirčių patyrimas ir mentalizacijos gebėjimai prognozuoja asmenybės funkcionavimo lygį jauno suaugusiojo amžiuje: didesnis emocinio apleistumo patyrimas, prastesni į save nukreiptos mentalizacijos gebėjimai ir prastesnis emocijų apdorojimas geriausiai prognozuoja didesnius asmenybės sutrikdymus.
5. Į save nukreipta mentalizacija ir emocijų išreiškimas veikia kaip daliniai mediatoriai tarp emocinio apleistumo patyrimo vaikystėje ir asmenybės funkcionavimo lygio jauno suaugusiojo amžiuje.

LITERATŪRA

- Afifi, T. O., Mather, A., Boman, J., Fleisher, W., Enns, M. W., MacMillan, H., & Sareen, J. (2011). Childhood adversity and personality disorders: Results from a nationally representative population-based study. *Journal of psychiatric research, 45*(6), 814-822.
<https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2010.11.008>
- Agorastos, A., Pervanidou, P., Chrousos, G. P., & Baker, D. G. (2019). Developmental trajectories of early life stress and trauma: a narrative review on neurobiological aspects beyond stress system dysregulation. *Frontiers in psychiatry, 10*, 377300. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00118>
- Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2008). *Mentalizing in clinical practice*. American Psychiatric Pub.
- Amini, M., Abdollahpur, M. A., Bach, B., Darharaj, M., Hamraz, I., Javaheri, A., & Lotfi, M. (2023). The Relationship between Traumatic Life Events and Polysubstance Use: Examining the Mediating Role of DSM-5 Level of Personality Functioning and Maladaptive Personality Traits. *The Journal of Psychology, 157*(4), 227-241. <https://doi.org/10.1080/00223980.2023.2182265>
- Antonsen, B. T., Johansen, M. S., Rø, F. G., Kvarstein, E. H., & Wilberg, T. (2016). Is reflective functioning associated with clinical symptoms and long-term course in patients with personality disorders? *Comprehensive Psychiatry, 64*, 46–58.
<https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2015.05.016>
- Bach, B., & Hutsebaut, J. (2018). Level of Personality Functioning Scale–Brief Form 2.0: Utility in Capturing Personality Problems in Psychiatric Outpatients and Incarcerated Addicts. *Journal of Personality Assessment, 100*(6), 660–670. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1428984>
- Back, S. N., Flechsenhar, A., Bertsch, K., & Zettl, M. (2021). Childhood traumatic experiences and dimensional models of personality disorder in DSM-5 and ICD-11: Opportunities and challenges. *Current Psychiatry Reports, 23*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s11920-021-01265-5>
- Ball Cooper, E., Anderson, J. L., Sharp, C., Langley, H. A., & Venta, A. (2021). Attachment, mentalization, and criterion B of the alternative DSM-5 model for personality disorders (AMPD). *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation, 8*, 1-14.
<https://doi.org/10.1186/s40479-021-00163-9>
- Ballespí, S., Vives, J., Sharp, C., Chanes, L., & Barrantes-Vidal, N. (2021). Self and other mentalizing polarities and dimensions of mental health: association with types of symptoms, functioning and well-being. *Frontiers in psychology, 12*, 566254. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.566254>

- Barkauskienė, R., Gaudiešiūtė, E., & Skabeikytė, G. (2021). Asmenybės sutrikimo sampratos kaita pereinant prie TLK-11: žvilgsnis iš klinikinės ir raidos perspektyvų. *Psichologija*, 65, 8-21. <https://doi.org/10.15388/Psichol.2021.36>
- Bateman, A. W. & Fonagy, P. E. (2019). *Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice* (2nd ed.). Washington DC: American Psychiatric Association Publishing.
- Beck, E., Sharp, C., Poulsen, S., Bo, S., Pedersen, J., & Simonsen, E. (2017). The mediating role of mentalizing capacity between parents and peer attachment and adolescent borderline personality disorder. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 4, 1-4. <https://doi.org/10.1186/s40479-017-0074-4>
- Bender, D. S., Morey, L. C., & Skodol, A. E. (2011). Toward a model for assessing level of personality functioning in DSM-5, part I: A review of theory and methods. *Journal of Personality Assessment*, 93(4), 332–346. <https://doi.org/10.1080/00223891.2011.583808>
- Berthelot, N., Savard, C., Lemieux, R., Garon-Bissonnette, J., Ensink, K., & Godbout, N. (2022). Development and validation of a self-report measure assessing failures in the mentalization of trauma and adverse relationships. *Child Abuse and Neglect*, 128, 105017. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105017>
- Byrne, G. (2020). "And whatever you say, you say nothing" Establishing epistemic trust in The Lighthouse MBT-parenting programme: a case study. *Journal of Psychological Therapies*, 5(2), 206-228. <https://doi.org/10.33212/jpt.v5n2.2020.206>
- Blüml, V., & Doering, S. (2021). ICD-11 personality disorders: a psychodynamic perspective on personality functioning. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 654026. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.654026>
- Carvalho, F., Maciel, L., & Basto-Pereira, M. (2020). Two sides of child maltreatment: From psychopathic traits to altruistic attitudes inhibition. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 13, 199-206. <https://doi.org/10.1007/s40653-019-00280-2>
- Chiesa, M., & Fonagy, P. (2014). Reflective function as a mediator between childhood adversity, personality disorder and symptom distress. *Personality and mental health*, 8(1), 52-66. <https://doi.org/10.1002/pmh.1245>
- Choi-Kain, L. W., & Gunderson, J. G. (2008). Mentalization: Ontogeny, Assessment, and Application In The Treatment Of Borderline Personality Disorder. *American Journal of Psychiatry*, 165(9), 1127-1135. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2008.07081360>

- Chong, S. C. (2020). Psychological Impact Of Coronavirus Outbreak On Borderline Personality Disorder From the Perspective Of Mentalizing Model: A Case Report. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 102130. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102130>
- d'Huart, D., Hutsebaut, J., Seker, S., Schmid, M., Schmeck, K., Bürgin, D., & Boonmann, C. (2022). Personality functioning and the pathogenic effect of childhood maltreatment in a high-risk sample. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 16(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s13034-022-00527-1>
- Dagnino, P., Ugarte, M. J., Morales, F., González, S., Saralegui, D., & Ehrenthal, J. C. (2020). Risk factors for adult depression: adverse childhood experiences and personality functioning. *Frontiers in Psychology*, 11, 594698. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.594698>
- Davidson, A. S., & Fosgerau, C. F. (2015). Grasping the process of implicit mentalization. *Theory & Psychology*, 25(4), 434–454. <https://doi.org/10.1177/0959354315580605>
- Diehl, C. K., Heller, W., Yee, C. M., & Miller, G. A. (2023). Theories Of Psychopathology: Potential To Promote Clinical Science, Empowerment, and Justice. *Journal of Psychopathology and Clinical Science*, 132(3), 330-339. <https://doi.org/10.1037/abn0000827>
- Dimitrijević, A., Hanak, N., Altaras Dimitrijević, A., & Jolić Marjanović, Z. (2018). The Mentalization Scale (MentS): A self-report measure for the assessment of mentalizing capacity. *Journal of personality assessment*, 100(3), 268-280. <https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1310730>
- Doba, K., Saloppé, X., Choukri, F., & Nandrino, J. L. (2022). Childhood trauma and posttraumatic stress symptoms in adolescents and young adults: The mediating role of mentalizing and emotion regulation strategies. *Child Abuse & Neglect*, 132, 105815. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105815>
- Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Chapman, D. P., Williamson, D. F., & Giles, W. H. (2001). Childhood abuse, household dysfunction, and the risk of attempted suicide throughout the life span: findings from the Adverse Childhood Experiences Study. *Jama*, 286(24), 3089-3096. <https://doi.org/10.1001/jama.286.24.3089>
- Duval, J., Ensink, K., Normandin, L., & Fonagy, P. (2018). Mentalizing Mediates the Association Between Childhood Mal-treatment and Adolescent Borderline and Narcissistic Personality Traits. *Adolescent Psychiatry*, 8(3), 156-173. <https://doi.org/10.2174/2210676608666180829095455>
- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., Godbout, N., & Fonagy, P. (2017). Mentalization and dissociation in the context of trauma: Implications for child psychopathology. *Journal of trauma & Dissociation*, 18(1), 11-30. <https://doi.org/10.1080/15299732.2016.1172536>

- Espeleta, H. C., Sharkey, C. M., Bakula, D. M., Gamwell, K. L., Archer, C., Perez, M. N., Roberts, C. M., Chaney, J. M., & Mullins, L. L. (2020). Adverse childhood experiences and chronic medical conditions: Emotion dysregulation as a mediator of adjustment. *Journal of clinical psychology in medical settings*, 27, 572-581. <https://doi.org/10.1007/s10880-019-09639-x>
- Esposito, G., Perla, V., Passeggia, R., Fertuck, E., & Mergenthaler, E. (2020). Reflective functioning and personal recovery process of users with borderline personality disorder on Instagram: an explorative study using computerized and thematic analysis. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process, and Outcome*, 23(3). <https://doi.org/10.4081/ripppo.2020.463>
- Evans, J. R., & Basu, A. (2013). *Statistics, data analysis, and decision modeling*. The United States of America: Pearson Education.
- Field, A. P. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: And sex and drugs and rock “n” roll* (4th ed.). Los Angeles [etc.]: SAGE.
- Fischer-Kern, M., Fonagy, P., Kapusta, N. D., Luyten, P., Boss, S., Naderer, A., Blüml, V., & Leithner, K. (2013). Mentalizing in female inpatients with major depressive disorder. *The Journal of nervous and mental disease*, 201(3), 202-207. <https://doi.org/10.1097/nmd.0b013e3182845c0a>
- Flehsenhar, A., Seitz, K. I., Bertsch, K., & Herpertz, S. C. (2024). The association between psychopathology, childhood trauma, and emotion processing. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*, 16(Suppl 1), S190–S203. <https://doi.org/10.1037/tra0001261>
- Fonagy, P., & Allison, E. (2014). The Role Of Mentalizing and Epistemic Trust In The Therapeutic Relationship. *Psychotherapy*, 51(3), 372-380. <https://doi.org/10.1037/a0036505>
- Fonagy, P., Luyten, P., Allison, E., & Campbell, C. (2017). What we have changed our minds about: Part 1. Borderline personality disorder as a limitation of resilience. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 4, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s40479-017-0061-9>
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y. W., Warren, F., Howard, S., Ghinai, R., Fearon, P., & Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PloS one*, 11(7), e0158678. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158678>
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H., & Steele, M. (1998). *Reflective Functioning Manual, Version 5.0, For Application To Adult Attachment Interviews*. London: University College London.
- Forman-Hoffman, V., Knauer, S., McKeeman, J., Zolotor, A., Blanco, R., Lloyd, S., Tant, E., & Viswanathan, M. (2013). Child and adolescent exposure to trauma: Comparative effectiveness of interventions addressing trauma other than maltreatment or family violence. *Comparative Effectiveness Review*, 107. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK126092/>

- Fossati, A., Acquarini, E., Feeney, J. A., Borroni, S., Grazioli, F., Giarolli, L. E., Franciosi, G., & Maffei, C. (2009). Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. *Attachment & Human Development, 11*(2), 165-182. <https://doi.org/10.1080/14616730802625235>
- Funk, J., Kopf-Beck, J., Watkins, E., & Ehring, T. (2023). Does an app designed to reduce repetitive negative thinking decrease depression and anxiety in young people? (RETHINK): a randomized controlled prevention trial. *Trials, 24*(1), 295. <https://doi.org/10.1186/s13063-023-07295-z>
- Gagliardini, G., Gullo, S., Teti, A., & Colli, A. (2023). Personality and mentalization: A latent profile analysis of mentalizing problematics in adult patients. *Journal of Clinical Psychology, 79*(2), 514-530. <https://doi.org/10.1002%2Fjclp.23430>
- Goldman, R., Hunt, M. K., Allen, J. D., Hauser, S., Emmons, K., Maeda, M., & Sorensen, G. (2003). The life history interview method: applications to intervention development. *Health Education & Behavior, 30*(5), 564-581. <https://doi.org/10.1177/1090198103254393>
- Greenberg, D. M., Baron-Cohen, S., Rosenberg, N., Fonagy, P., & Rentfrow, P. J. (2018). Elevated empathy in adults following childhood trauma. *PLoS one, 13*(10), e0203886. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203886>
- Greenberg, D. M., Rudenstine, S., Alaluf, R., & Jurist, E. L. (2021). Development and validation of the Brief-Mentalized Affectivity Scale: Evidence from cross-sectional online data and an urban community-based mental health clinic. *Journal of Clinical Psychology, 77*(11), 2638–2652. <https://doi.org/10.1002/jclp.23203>
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.
- Hepp, J., Schmitz, S. E., Urbild, J., Zauner, K., & Niedtfeld, I. (2021). Childhood maltreatment is associated with distrust and negatively biased emotion processing. *Borderline personality disorder and emotion dysregulation, 8*, 1-14. <https://doi.org/10.1186/s40479-020-00143-5>
- Hooker, C. I., Verosky, S. C., Germine, L. T., Knight, R. T., & D'Esposito, M. (2010). Neural activity during social signal perception correlates with self-reported empathy. *Brain research, 1308*, 100-113. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2009.10.006>
- Huang, Y. L., Fonagy, P., Feigenbaum, J., Montague, P. R., Nolte, T., & London Personality and Mood Disorder Research Consortium. (2020). Multidirectional pathways between attachment, mentalizing, and posttraumatic stress symptomatology in the context of childhood trauma. *Psychopathology, 53*(1), 48-58. <https://doi.org/10.1159%2F000506406>
- Innamorati, M., Imperatori, C., Harnic, D., Erbuto, D., Patitucci, E., Janiri, L., Lamis, D. A., Pompili, M., Tamburello, S., & Fabbriatore, M. (2017). Emotion regulation and mentalization in people at

- risk for food addiction. *Behavioral Medicine*, 43(1), 21-30.
<https://doi.org/10.1080/08964289.2015.1036831>
- Young, J. C., & Widom, C. S. (2014). Long-term effects of child abuse and neglect on emotion processing in adulthood. *Child abuse & neglect*, 38(8), 1369-1381.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.03.008>
- Yuksel, M. E., Tarakçıoğlu, M. C., Kılıçoğlu, A. G., Işık, Ü., Bahçeci, B., Elbay, R. Y., Karataş, K. S., Bodur, S., Onur, Ö. Ş., Yasar, A. B., Uytun, M. Ç., Erbay, L. G., Yıldız, M., Özcan, Ö., Göka E., Özcan, Ö., Ay, R., Bağ S., Yanartaş, Ö., Demirel, Ö. F., Tosun, M., ... & Mandova, R. (2017). 9th International Congress on Psychopharmacology & 5th International Symposium on Child and Adolescent Psychopharmacology. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 27(sup1), 216-319. <https://doi.org/10.1080/24750573.2017.1314599>
- Jiang, Y., & Zhang, J. (2023). Childhood Maltreatment, Personality Disorder, and Criminal Behaviours. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 8, 465-471.
<https://doi.org/10.54097/ehss.v8i.4290>
- Jin, X., Xu, B., Lin, H., Chen, J., Xu, R., & Jin, H. (2023). The influence of childhood emotional neglect on emotional face processing in young adults. *Acta Psychologica*, 232, 103814.
<https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2022.103814>
- Kampling, H., Kruse, J., Lampe, A., Nolte, T., Hettich, N., Brähler, E., Sachser, C., Fegert, J. M., Gengelmaier, S., Fonagy, P., Krakau, L., Zara, S., & Riedl, D. (2022). Epistemic trust and personality functioning mediate the association between adverse childhood experiences and posttraumatic stress disorder and complex posttraumatic stress disorder in adulthood. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 919191. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.919191>
- Kanske, P., Böckler, A., Trautwein, F., Lesemann, F. H. P., & Singer, T. (2016). Are Strong Empathizers Better Mentalizers? Evidence For Independence and Interaction Between The Routes Of Social Cognition. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 11(9), 1383-1392.
<https://doi.org/10.1093/scan/nsw052>
- Kerber, A., Gewehr, E., Zimmermann, J., Sachser, C., M. Fegert, J., Knaevelsrud, C., & Spitzer, C. (2023). Adverse childhood experiences and personality functioning interact substantially in predicting depression, anxiety, and somatization. *Personality and Mental Health*, 17(3), 246-258.
<https://doi.org/10.1002/pmh.1578>
- Klika, J. B., & Herrenkohl, T. I. (2013). A review of developmental research on resilience in maltreated children. *Trauma, Violence, & Abuse*, 14(3), 222-234.
<https://doi.org/10.1177%2F1524838013487808>

- Kopera, M., Zaorska, J., Trucco, E. M., Suszek, H., Kobylński, P., Zucker, R. A., Nowakowska, M., Wojnar, M., & Jakubczyk, A. (2020). Childhood trauma, alexithymia, and mental states recognition among individuals with alcohol use disorder and healthy controls. *Drug and alcohol dependence, 217*, 108301. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108301>
- Kordyńska, K. K., Kostecka, B., & Kucharska, K. (2019). “Walk a mile in my shoes”. Mentalising ability in patients with eating disorders—literature review. *Neuropsychiatry & Neuropsychology/Neuropsychiatria i Neuropsychologia, 14*, 24-31. <https://doi.org/10.5114/nan.2019.87728>
- Krakau, L., Tibubos, A. N., Beutel, M. E., Ehrental, J. C., Gieler, U., & Braehler, E. (2021). Personality functioning as a mediator of adult mental health following child maltreatment. *Journal of affective disorders, 291*, 126-134. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.05.006>
- Li, E. T., Carracher, E., & Bird, T. (2020). Linking childhood emotional abuse and adult depressive symptoms: The role of mentalizing incapacity. *Child abuse & neglect, 99*, 104253. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104253>
- Liljenfors, R., & Lundh, L. (2015). Mentalization and Intersubjectivity Towards A Theoretical Integration. *Psychoanalytic Psychology, 1*(32), 36-60. <https://doi.org/10.1037/a0037129>
- Lilley, R., Lawson, W., Hall, G., Mahony, J., Clapham, H., Heyworth, M., Arnold, S. RC., Trollor, J. N., Yudell, M., & Pellicano, E. (2022). ‘A way to be me’: Autobiographical reflections of autistic adults diagnosed in mid-to-late adulthood. *Autism, 26*(6), 1395-1408. <https://doi.org/10.1177/13623613211050694>
- Łowicki, P., Zajenkowski, M., & Van Cappellen, P. (2020). It's the heart that matters: The relationships among cognitive mentalizing ability, emotional empathy, and religiosity. *Personality and Individual Differences, 161*, 109976. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109976>
- Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, 6*(4), 366-379. <https://doi.org/10.1037/per0000117>
- Luyten, P., Campbell, C., Allison, E., & Fonagy, P. (2020). The mentalizing approach to psychopathology: State of the art and future directions. *Annual Review of Clinical Psychology, 16*, 1–29. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-071919-015355>
- MacIntosh, H. B., Godbout, N., & Dubash, N. (2015). Borderline Personality Disorder: Disorder of Trauma or Personality, a Review of the Empirical Literature. *Canadian Psychology, 56*(2), 227–241. <https://doi.org/10.1037/cap0000028>

- Marquez, J., Katsantonis, I., Sellers, R., & Knies, G. (2022). Life satisfaction and mental health from age 17 to 21 years in a general population sample. *Current Psychology*, 42(31), 27047-27057. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03685-9>
- Matanova, V. L., Stoyanov, D. S., & Strizhitskaya, O. (2022). Mentalization and Clinical Psychopathology. *Frontiers in Psychology*, 13, 837964. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.837964>
- McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist*, 61 (3), 204–217. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.3.204>
- McLaren, V., Gallagher, M., Hopwood, C. J., & Sharp, C. (2022). Hypermentalizing and borderline personality disorder: a meta-analytic review. *American Journal of Psychotherapy*, 75(1), 21-31. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.20210018>
- Mirman, A., Bick, A. S., Kalla, C., Canetti, L., Segman, R., Dan, R., Yehuda, A. B., Levin, N., & Bonne, O. (2021). The imprint of childhood adversity on emotional processing in high functioning young adults. *Human Brain Mapping*, 42(3), 615-625. <https://doi.org/10.1002%2Fhbm.25246>
- Mwakanyamale, A. A., Wandu, D. P., & Yizhen, Y. (2018). Multi-type child maltreatment: prevalence and its relationship with self-esteem among secondary school students in Tanzania. *BMC psychology*, 6, 1-8. <https://doi.org/10.1186/s40359-018-0244-1>
- Nazari, A., Huprich, S. K., Hemmati, A., & Rezaei, F. (2021). The construct validity of the ICD-11 severity of personality dysfunction under scrutiny of object-relations theory. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 648427. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.648427>
- Nazzaro, M. P., Boldrini, T., Tanzilli, A., Muzi, L., Giovanardi, G., & Lingiardi, V. (2017). Does reflective functioning mediate the relationship between attachment and personality? *Psychiatry Research*, 256, 169–175. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.06.045>
- Nelson, C. A., Scott, R. D., Bhutta, Z. A., Harris, N. B., Danese, A., & Samara, M. (2020). Adversity in childhood is linked to mental and physical health throughout life. *BMJ*, 371, 1–9. <https://doi.org/10.1136/bmj.m3048>
- Newman, D. L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Magdol, L., Silva, P. A., & Stanton, W. R. (1996). Psychiatric disorder in a birth cohort of young adults: prevalence, comorbidity, clinical significance, and new case incidence from ages 11 to 21. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(3), 552-562. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.3.552>

- Nonweiler, J., Torrecilla, P., Kwapil, T. R., Ballequí, S., & Barrantes-Vidal, N. (2023). I don't understand how I feel: mediating role of impaired self-mentalizing in the relationship between childhood adversity and psychosis spectrum experiences. *Frontiers in Psychiatry, 14*, 1268247. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1268247>
- Oehlman Forbes, D., Lee, M., & Lakeman, R. (2021). The role of mentalization in child psychotherapy, interpersonal trauma, and recovery: A scoping review. *Psychotherapy, 58*(1), 50. <https://doi.org/10.1037/pst0000341>
- Paetzold, R. L., & Rholes, W. S. (2021). The link from child abuse to dissociation: The roles of adult disorganized attachment, self-concept clarity, and reflective functioning. *Journal of Trauma & Dissociation, 22*(5), 615-635. <https://doi.org/10.1080/15299732.2020.1869654>
- Palmisano, G. L., Innamorati, M., & Vanderlinden, J. (2016). Life adverse experiences in relation with obesity and binge eating disorder: A systematic review. *Journal of Behavioral Addictions, 5*(1), 11–31. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.018>
- Poole, J. C., Dobson, K. S., & Pusch, D. (2018). Do adverse childhood experiences predict adult interpersonal difficulties? The role of emotion dysregulation. *Child abuse & neglect, 80*, 123-133. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.03.006>
- Pop, L. M., Iorga, M., Jain, A., & Petrariu, F. D. (2020). Adverse Childhood Experiences in Relationship With Eating Disorders. *The Medical-Surgical Journal, 124*(1), 123-133.
- Portwood, S. G., Lawler, M. J., & Roberts, M. C. (2021). Science, practice, and policy related to adverse childhood experiences: Framing the conversation. *American Psychologist, 76*(2), 181. <https://doi.org/10.1037/amp0000809>
- Poznyak, E., Morosan, L., Perroud, N., Speranza, M., Badoud, D., & Debbané, M. (2019). Roles of age, gender and psychological difficulties in adolescent mentalizing. *Journal of adolescence, 74*, 120-129. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.06.007>
- Rebelo, P., Gooskens, B., Pereira, D., Cabaços, C., Pereira, A. T., Caldeira, Madeira, N., & Bos, S. (2021). Validation of the portuguese version of the mentalization questionnaire in a sample of college students: Preliminary results. *European Psychiatry, 64*(S1), S443-S444. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2021.1184>
- Ridout, B., & Campbell, A. (2018). The use of social networking sites in mental health interventions for young people: systematic review. *Journal of medical Internet research, 20*(12), 1-11. <https://doi.org/10.2196%2F12244>
- Rifkin-Zybutz, R., Moran, P. J., Nolte, T., Feigenbaum, J., King-Casas, B., Fonagy, P., & Montague, P. R. (2021). Impaired Mentalizing In Depression and The Effects Of Borderline Personality Disorder

- On This Relationship. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 8(1), 1-6.
<https://doi.org/10.1186/s40479-021-00153-x>
- Riggs, S. A. (2019). Childhood emotional abuse and the attachment system across the life cycle: What theory and research tell us. In *The effect of childhood emotional maltreatment on later intimate relationships*, 19(1), 5-51. <https://doi.org/10.1080/10926770903475968>
- Rishede, M. Z., Juul, S., Bo, S., Gondan, M., Bjerrum Møeller, S., & Simonsen, S. (2021). Personality functioning and mentalizing in patients with subthreshold or diagnosed borderline personality disorder: Implications for ICD-11. *Frontiers in psychiatry*, 12, 634332.
<https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.634332>
- Rnic, K., Sabbagh, M. A., Washburn, D., Bagby, R. M., Ravindran, A., Kennedy, J. L., Strauss, J., & Harkness, K. L. (2018). Childhood emotional abuse, physical abuse, and neglect are associated with theory of mind decoding accuracy in young adults with depression. *Psychiatry research*, 268, 501-507. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.07.045>
- Rothschild-Yakar, L., Waniel, A., & Stein, D. (2014). Representational and Encoding Processes: Dissociated Mode of Mentalization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 62(3), NP22-NP28. <https://doi.org/10.1177/0003065114539554>
- Schmidt, A. F., & Finan, C. (2018). Linear regression and the normality assumption. *Journal of Clinical Epidemiology*, 98, 146–151. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2017.12.006>
- Schwarzer, N. H., Nolte, T., Fonagy, P., & Gingelmaier, S. (2021). Mentalizing mediates the association between emotional abuse in childhood and potential for aggression in non-clinical adults. *Child abuse & neglect*, 115, 105018. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105018>
- Sedighimornani, N., Rimes, K., & Verplanken, B. (2021). Factors contributing to the experience of shame and shame management: Adverse childhood experiences, peer acceptance, and attachment styles. *The Journal of Social Psychology*, 161(2), 129-145.
<https://doi.org/10.1080/00224545.2020.1778616>
- Sharp, C., & Wall, K. (2020). DSM-5 level of personality functioning: Refocusing personality disorder on what it means to be human. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17 (1), 1–25.
<https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-105402>
- Skodol, A. E. (2018). Impact of personality pathology on psychosocial functioning. *Current Opinion in Psychology*, 21, 33-38. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.09.006>
- Stietz, J., Jauk, E., Krach, S., & Kanske, P. (2019). Dissociating empathy from perspective-taking: Evidence from intra-and inter-individual differences research. *Frontiers in psychiatry*, 10, 437487.
<https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00126>

- Stone, L. E., & Segal, D. L. (2021). An empirical evaluation of the DSM-5 Alternative Model of Personality Disorders in later life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 93(3), 904-926. <https://doi.org/10.1177/0091415020980762>
- Suvisaari, J., Aalto-Setälä, T., Tuulio-Henriksson, A., Härkänen, T., Saarni, S. I., Perälä, J., Schreck, M., Castaneda, A., Hintikka, J., Kestilä, L., Lähteenmäki, S., Latvala, A., Koskinen, S., Marttunen, M., Aro, H., & Lönnqvist, J. (2009). Mental disorders in young adulthood. *Psychological medicine*, 39(2), 287-299. <https://doi.org/10.1017/S0033291708003632>
- Taubner, S., Kessler, H., Buchheim, A., Kächele, H., & Staun, L. (2011). The role of mentalization in the psychoanalytic treatment of chronic depression. *Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes*, 74(1), 49-57. <https://doi.org/10.1521/psyc.2011.74.1.49>
- Taubner, S., White, L. O., Zimmermann, J., Fonagy, P., & Nolte, T. (2013). Attachment-related Mentalization Moderates the Relationship Between Psychopathic Traits And Proactive Aggression In Adolescence. *Journal of abnormal child psychology*, 41, 929-938. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9736-x>
- Trimboli, F., Marshall, R. L., & Keenan, C. W. (2013). Assessing psychopathology from a structural perspective: A psychodynamic model. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 77(2), 132-160. <https://doi.org/10.1521/bumc.2013.77.2.132>
- Wagner-Skacel, J., Riedl, D., Kampling, H., & Lampe, A. (2022). Mentalization and dissociation after adverse childhood experiences. *Scientific reports*, 12(1), 6809. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-10787-8>
- Weekers, L. C., Hutsebaut, J., & Kamphuis, J. H. (2018). The level of Personality Functioning Scale-Brief Form 2.0: Update of a brief instrument for assessing level of personality functioning. *Personality and Mental Health*, 13(1), 3–14. <https://doi.org/10.1002/pmh.1434>
- Weinberg, E. (2006). Mentalization, Affect Regulation, and Development of the Self. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 54(1), 251–269. <https://doi.org/10.1177/00030651060540012501>
- Wright, A. G., Pincus, A. L., & Hopwood, C. J. (2023). Contemporary integrative interpersonal theory: Integrating structure, dynamics, temporal scale, and levels of analysis. *Journal of Psychopathology and Clinical Science*, 132(3), 263-276. <https://doi.org/10.1037/abn0000741>
- Zettl, M., Volkert, J., Vögele, C., Herpertz, S. C., Kubera, K. M., & Taubner, S. (2020). Mentalization and criterion a of the alternative model for personality disorders: Results from a clinical and nonclinical sample. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 11(3), 191–201. <https://doi.org/10.1037/per0000356>

12 lentelė. *Asmenybės funkcionavimo, nepalankių vaikystės patirčių ir mentalizacijos skalių normalumo tikrinimas*

Skalė	Šapiro-Wilk statistika (<i>p</i>)	Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
LPFS-BF 2.0 Bendras	0,034	0,044	-0,371
LPFS-BF 2.0 savasties dimensija	< 0,001	-0,114	-0,772
LPFS-BF 2.0 tarpasmeninė dimensija	< 0,001	0,488	0,161
Bendra mentalizacija	0,101	-0,037	-0,587
Į save nukreipta mentalizacija	0,045	0,017	-0,448
Į kitus nukreipta mentalizacija	< 0,001	-0,445	0,053
Motyvacija mentalizacijai	< 0,001	-0,515	0,090
Emocijų identifikavimas	< 0,001	-0,350	-0,613
Emocijų apdorojimas	0,003	-0,287	-0,386
Emocijų išreiškimas	< 0,001	0,284	-0,688
VPK Bendras	< 0,001	0,932	0,537
Emocinis smurtas	< 0,001	0,706	-0,327
Fizinis smurtas	< 0,001	1,579	2,140
Seksualinis smurtas	< 0,001	2,621	6,058
Emocinis apleistumas	< 0,001	0,607	-0,862
Fizinis apleistumas	< 0,001	3,383	13,001

13 lentelė. Mediacinių modelių a, b kelių ir viso efekto įverčiai

<i>Nepriklausomas kintamasis (X)</i>	<i>Mediatorius (M)</i>	<i>Priklausomas kintamasis (Y)</i>	<i>a kelias</i>	<i>b kelias</i>	<i>Visas efektas c</i>
EA	MentS-self	LPFS	-0,14	-0,58	0,93
EA	EI	LPFS	-0,17	-0,35	0,93
FA	MentS	LPFS	-0,07	-0,51	1,00
FA	MentS-self	LPFS	-0,07	-0,60	1,00
ES	MentS-other	LPFS	0,10	-0,33	0,49

Pastaba. EA – emocinis apleistumas, FA – fizinis apleistumas, ES – emocinis smurtas, MentS-Self – į save nukreipta mentalizacija; EI – emocijų išreiškimas, MentS – bendra mentalizacija; MentS-Other – į kitus nukreipta mentalizacija, LPFS – bendras asmenybės funkcionavimo lygis, b – nestandartizuoti efekto koeficientai, PI – pasikliautiniai intervalai, PI po sav. – pasikliautiniai intervalai pritaikius savirankos metodą. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.